

KÁDÁR ZOLTÁN¹
MARKOVSKY SZABOLCS¹

KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE-BEÁRAMLÁS MAGYARORSZÁGON*

1. BEVEZETÉS

A világgazdaságban zajló mélyreható szerkezeti átalakulás egyik legfontosabb területe, sőt annak egyik meghatározó tényezője is a nemzetközi működő tőke szerepének minőségi átértékelődése. Az erősödő globalizáció, a nemzetközi tőke-mozgások előtt álló akadályok fokozatos lebontása, a műszaki ismeretek és a tőke egyre szorosabb egymásba fonódása olyan környezeti feltételeket teremtett, amelyek a felzárkózás és lépéstartás eszközrendszerében számottevő változásokat indítottak meg. Az integrálódás napjaink világgazdaságában csak a vállalati oldalról kiindulva tűnik lehetségesnek, ami az FDI² szerepének korábban elképzelhetetlen mértékű felértékelődéséhez vezetett.

Kelet-Közép-Európa viszonylatában különösen jellemző az FDI megítélésének átalakulása. Magyarországon a működő tőke komoly gazdaságformáló szerepét ma már kevés kutató kérdőjelezi meg, bár elemzői konszenzusról korántsem beszélhetünk. Abban a legtöbb vizsgálat egyetért, hogy a térségbe áramlott FDI egyértelműen átformálta a vállalati struktúrát és kultúrát, a termelés és különösen a külkereskedelem szerkezetét; de többek között komoly következményekkel járt a kis-és középvállalkozói szektor helyzetére is. A hatás mértékének és különösen előjelének megítélésében azonban komoly eltéréseket tapasztaltunk, azaz a

¹ A BFK Külkereskedelmi Főiskolai Kar külgazdasági szakos harmadéves hallgatója.

* A cikk a szerzőknek a 2003/2004 tanévben az Országos Tudományos Diákköri Konferencián első díjjal jutalmazott azonos című dolgozata rövidített változata.

² Foreign Direct Investment – külföldi működő tőke.

rendszerátalakítás óta az ezredfordulóig eltelt időszak kevésnek bizonyult az FDI-import konzekvenciáinak egyértelmű kimutatására. Talán ennek a bizonytalan megítélésnek köszönhetően is a működő tőke a politikai párharok állandó témájává nőtte ki magát, a szakmai érvek pedig számos esetben háttérbe szorultak. A vitát tovább élvezte, hogy 2002-re a korábban stabil mértékű, egyértelműen magyar sikerterületként kezelt működőtőke-beáramlás látványosan visszaesett; számos, a magyar gazdaságban meghatározónak számító multinacionális vállalat pedig kivonta termelését az országból.

Bár az idősorok rövidege és a helyenként hiányos adatok miatt átfogó, minden tekintetben tiszta kapcsolatokat felfedő tanulmányra nem vállalkozhatunk. Mindenesetre a rendszerátalakítás és a gazdasági nyitás óta eltelt 13 év talán már elegendő időnek bizonyul ahhoz, hogy szorosabb összefüggéseket, megalapozottabb válaszokat adjunk ezen, a társadalmat erősen foglalkoztató kérdésekre.

2. A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE-BEFEKTETÉSEK 1989-TŐL 2002-IG

2.1. 1989 előtt

A külföldi működőtőke-befektetések a magyar gazdasági átalakulás vitathatatlanul meghatározó szereplői, történetük pedig túlnyúlik a rendszerátalakítás időszakán. Ilyen értelemben hazánk egyértelműen kiemelkedik a volt szocialista blokk országai között, ugyanis az egypártrendszer idején sem vesztette el teljesen természetesen nyugati gazdasági kötődését, a politikai enyhülés be-beköszöntő időszakában pedig feltámadtak a sokszor évszázados regionális gazdasági kapcsolatrendszerünk. Már az 1970-es években közös vállalatok és rendszeres kereskedelmi kapcsolatok alakultak a kapitalista országokkal, és így nem is meglepő a magyar átmenet gyors és erőteljes alakulása. Nem véletlen, hogy a privatizáció utáni új tulajdonosi réteget zömében az adott vállalattal már a magánosítás előtt is kereskedelmi kapcsolatban álló partnerek adták. Az átalakulást nagyban segítette, sőt a térségben egyedülállóvá tette az alapvető gazdaságpolitikai kérdésekben kialakult nemzeti konszenzus is. A szakmai és a politikai elit az akkori uralkodó közgazdasági filozófiának megfelelően, és nem mellékesen a nemzetközi pénzügyi szervezetek nyomására a teljes liberalizációt és a piacgazdaság határozott bevezetését, a magánszektör dominanciáját hirdette meg programjában, a reformfolyamat pedig a térség számos tekintetben legradikálisabban és leggyorsabban átalakuló gazdaságát eredményezték.¹

2.2. Privatizáció és a működőtőke-befektetések első időszaka

Az átalakulás természetesen nem csupán megszüntette a külföldi befektetések legfontosabb akadályait, hanem számos lehetőséggel is kecsegtette a beruházókat. Egyedül hazánkra volt jellemző a kilencvenes évek egészére kiterjedő FDI-barát gazdaságpolitika, ami biztosabb üzleti környezetet és végső soron komoly presztízst eredményezett az investáló vállalatok szemében. A tulajdoni szerke-

¹ Egyes tanulmányok cáfolják a radikális átmenet tényét, szembeállítva az Antall-kormány hazai keresletösztönő gazdaságpolitikáját a korai lengyel sokkterápiával, ill. aláhúzza a térségben leghosszabb ideig elhúzódó gazdasági stagnálás tényét. Dolgozatunk tárgya azonban nem teszi lehetővé e kérdés mélyebb tárgyalását

zet radikális átalakulása még 1988-89-ben az úgynevezett spontán privatizációval vette kezdetét. Számos nagyvállalat menedzsmentje kisebb társaságokat alapított, és ezekbe helyezte ki vagyonát, miközben az adósságokat a kiürített központban hagyták. A számottevő társadalmi ellenérzésekkel kísért gyakorlatnak az 1990-es, a privatizáció levezénylését kormányzati kézben összpontosító törvény vetett véget. Ezek után az állami irányítás végig jellemző maradt, bár a magánosítás intenzitása és súlypontja változó volt.

A legnagyobb állami vállalatok gyors értékesítésének terve a kilencvenes évek elején a cégek általánosságban rossz állapota és az eljárás túlbürokratizálása miatt kudarcba fulladt. Viszonylag rövid idő alatt végbement viszont az úgynevezett előprivatizáció, vagyis a kiskereskedelmi üzletek magánosítása. A magyar privatizáció jellege eltért az általános közép-kelet-európai gyakorlattól, mivel az úgynevezett kuponos privatizáció helyett az egyéni döntésekkel megvalósuló, jobbra készpénzes értékesítésre helyezték a hangsúlyt.¹ Így az érdemi privatizáció lassan pörgött fel, ugyanakkor az eladott cégek nagy része tőkeerős, irányítani képes, jóllehet külföldi vevő kezébe került. E kezdeti időszak kiemelkedő FDI-adatainak okát részben a külföldi működő tőkét a magyar befektetőkkel szemben nyíltan preferáló privatizációs politikában is keresnünk kell, ami lényegében eltért a térség más államainak akkortájt alkalmazott megközelítésétől. A döntés hátterében az a megfontolás állt, hogy a fent vázolt tőkeszegény és technológiai-
lag is elmaradásban lévő gazdaságot csak a pénzügyileg erős, megfelelő piaci részesedéssel és tapasztalatokkal rendelkező fejlett világbeli nemzetközi vállalatok tudják alapjaiban átstrukturálni. Érdekes módon a külföldi tőkebeáramlás felpörgését segítette az állam nagyfokú devizaéhsége is, hiszen az egyre növekvő kereskedelmi deficitet csak ilyen módon lehetett finanszírozni.²

A kereskedelemmel induló, a feldolgozóiparral majd a távközléssel folytatódó privatizáció 1994-ben érte el a bankszektort, az 1995-ös privatizációs rekordévben pedig az energiaszektor zöme jutott magánkézbe. A történelmi mércével és térségbeli összehasonlításban is viharos sebességű – súlyos politikai viták kísérte – magánosítás nyomán az eredetileg 2000 állami nagyvállalatból 1998 végére 135 maradt többségi állami tulajdonban. Mint majd látni fogjuk, ennek a határozott, az egymást váltó kormányzatok által konzekvensen támogatott nyitásnak és az elsőként megkezdett privatizációnak köszönhető, hogy 1996-ig Magyarország részesült a legnagyobb mennyiségű külföldi tőkebeáramlásban a térségben, megelőzve még Oroszországot és Lengyelországot is. Szerkezetileg vizsgálva a privatizáció útján való felvásárlás magyar esete mögött főként DUNNING integrált modelljének piacszerző befektetési motivációját látjuk. Az évtized elején különösen az alacsony hozzáadott értéket képviselő, csekély bérköltségekre építő beruházá-

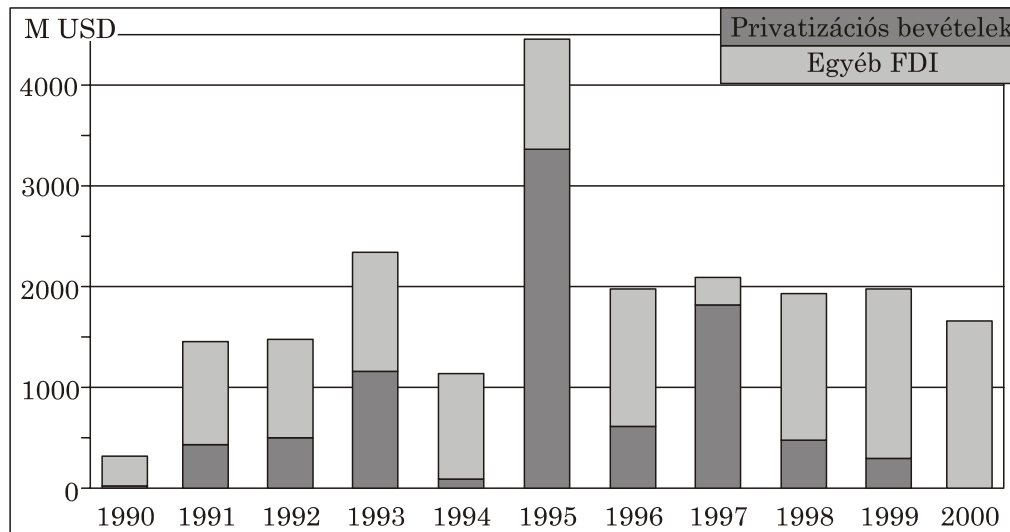
¹ HVG Zsebvilág 1999.

² A bevételek döntő részét az ország fennálló külföldi tartozásainak törlesztésére fordították, szemben a lengyelek adósságleírását sikerrel kiharcoló gyakorlatával. A magyar helyzet azonban annyiban is másként értékelendő, amennyiben adósságaink döntő része magánhitelezőktől származott, tehát politikai döntéssel nehezebben lehetett volna megfelelő megoldást találni az átütmezésre vagy a részleges leírásra. Azt is aláhúzzuk, hogy a bizalom megőrzése a későbbiekben alapvető fontosságú tényezőnek bizonyult a hitelpiacoknak az ország felé való nyitottságának és likviditásának megőrzésében, tehát végső soron a létfontosságú olcsó piaci hitelek felvételének megalapozásában.

sok domináltak, bár már körvonalazódott a hosszú távú stratégiai motiváció a feldolgozóipar fejlettebb szektoraiban és a távközlésben.

2.3. Posztprivatizációs időszakok

Magyarország 1998–99-ben korszakhatárhoz érkezett a működőtőke-import tén: a tömeges privatizáció lezárultával gyakorlatilag megszűnt az egyik legfőbb tőkevonzási lehetőség. A gazdasági átalakulás és a jelentős mértékű működőtőke-beáramlás alapvetően átrendezte a tulajdonviszonyokat Magyarországon. Míg a gazdaság egészében a külföldi tulajdon részesedése 1992-ben 11% volt, addig aránya 2000-re már elérte a 41%-ot, ami nemzetközi kitekintésben is egyedülállóan magas. A magyar gazdaság tulajdonosi szerkezetének másik meghatározó része a belföldi magánszemélyek és vállalkozások magántulajdona, amelynek részesedése 1999-ben 30% fölé emelkedett. Ezzel szemben az állami tulajdon aránya 10% alá csökkent. Jelentős állami tulajdon ma már csupán a posta és távközlés, a villamos-energia ipar, és a bányászat területén található.

1. ábra
Működőtőke-beáramlás Magyarországra, 1990–2000¹

2.4. Strukturális változások

A privatizáció lezárultával azonban gőzerővel folytatódott a strukturális átalakulás, ami főként az egyre növekvő arányú zöldmezős investációknak volt köszönhető. Már az 1990-1997-es időszakot vizsgálva is megállapíthatjuk, hogy a privatizációs beáramlások és az egyéb működőtőke-import tételek (itt főleg a zöldmezős beruházásokra, tőkeemelésekre gondolunk) pontosan fele-fele arány-

¹ Forrás: KSH.

ban részesedtek a teljes FDI-állományból, szemben például az 1995-ös háromszoros privatizációs bevételi fölényvel.

Számításaink is igazolják, hogy az 1990-1996-os időszakban a teljes FDI-beáramlás és ezen belül a privatizációs bevételek között a legszorosabb korrelációs kapcsolat volt érvényben, szemben az 1997 utáni időszekkkel, amikor is nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat. E szerkezeti átrendeződés mellett új elemként volumenében is stabilizálódott az FDI, az 1997-2001-es időszak átlagosan kétmiliárd dolláros évi beáramlást eredményezett.

A változások háttérben részben az áll, hogy hazánk, amint azt az OECD 2000. évi jelentése is megerősíti, átlépett a tőkebevonás privatizáció utáni korszakába. Míg az 1990-es évtized első felében döntően a privatizáció, az évtized második felében pedig – a privatizáció mellett – a zöldmezős beruházások adták a külföldi tőkebefektetés fő sodrát, addig 2001-re a külföldi beruházásokban egyre inkább a már megtelepült vállalatok termelési bázisának, kooperációinak a kiszélesítése és elmélyítése kerül előtérbe. A közeljövőben ezért, többek között a működő tőkéért folyó egyre intenzívebb térségbeli verseny miatt is, gyakorlatilag a korábbi befektetések multiplikátor hatásaira, a magyarországi infrastruktúra-fejlesztések révén keletkező logisztikai és tranzitelőnyök kihasználására, illetve a valóban hatékonysági és stratégiai motivációjú külföldi közvetlen befektetésekre számíthat a nemzetgazdaság.

1996-tól jelentősen átalakult a befektetések belső szerkezete. Ezen évtől kezdve – vámkötelessé tétele miatt – minimálisra csökkent az apport. A nagyberuházók helyette igénybe vették a vámszabad területi befektetés lehetőségét, ezzel nemcsak az apport, de a folyó behozatal vám- és áfa-terheit, és az árfolyamkockázatot is kiküszöbölve.

Ugyancsak 1996-tól jelentőssé vált a befektetéseken belül a tulajdonosi hitelek aránya. A jelenség egyfelől arra utalt, hogy a kilencvenes évek első felében privatizációs átvétellel külföldi kézbe került, illetve zöldmezősen létrehozott vállalkozások fejlesztésekbe kezdtek. Másfelől a jelek szerint e fejlesztéseket növekvő mértékben az anyavállalattól kapott kölcsönök finanszírozásával valósították meg. A tulajdonosi hitel általános – a világ gazdaságban is növekvő jelentőségű – eszköz a multinacionális cégek körében. Az anyacég ezen a módon juttatja (kedvező kondíciójú) forráshoz leányvállalatát, vagy a hálózaton belül keletkezett profit, vagy a központ által felvett hitel újraelosztására alapozva. Mikrogazdasági szempontból a tulajdonosi hitel igen kedvező fejlesztési eszköznek tekinthető, amely hosszabb távon a makrogazdasági eredményeket is javítja (pótlólagos exportként és csökkenő importként realizálódik), s a vállalat kitermeli a visszafizetés forrásait is. Ugyanakkor nem tekinthető nem adóssággeneráló, Magyarország folyómérleg-deficitjét finanszírozó eszköznek. A tulajdonosi hiteleket vissza kell fizetni, s ez látszott is az 1999-es évközi statisztikai adatokból: az év első 11 hónapjában a törlesztés meghaladta az újonnan nyújtott hitelek összegét, így a tulajdonosi hitelek egyenlege negatív volt.

A működőtőke-befektetések 1997-ig terjedő időszakában a profitrepatriálás csekély volt. 1998-ban azonban a profitkivonás az előző évhez képest több mint a kétszeresére nőtt, és megközelítette az 1 Mrd USD-t. A jelentős növekedésnek részben egyszeri oka volt (a multinacionális vállalatok egy része esetében az ázsiai-válság okozta veszteség), részben azonban már tartós tendenciák kezdetét

is jelezte. Ezt mutatják az 1999-es folyamatok is¹, amikor a profitrepatriálás alig elmaradva az 1998-as értéktől 883 M USD-t tett ki, bár ettől kezdve egészen 2001-ig körülbelül ezen a szinten stabilizálódott. A jelenséget természetesnek tekintjük, ugyanis a magyarországi működőtőke-beruházások érett szakaszukba léptek, nyereségesse váltak, s a tulajdonosok igényt tartottak a megtermelt jövedelem egy részére. Ezt a vélekedésünket megerősítik a nemzetközi tapasztalatok is. A magas működőtőke-állománnyal rendelkező országokban általában a jelenlegi magyarországi szint körül alakul a működőtőke-beáramlás és a profitrepatriálás aránya. Az arányt még egy – nehezen bizonyítható, de minden bizonnyal létező – összefüggés, tényező befolyásolja. Ahol a többi országhoz viszonyítva alacsony a társasági adó mértéke – és ezen országok közé tartozik Írország (10%) és Magyarország (18%) –, illetve kiterjedtek az adókedvezmények, ott az elszámoló árakon keresztül a multinacionális vállalatoknak érdemes magasabb nyereséget – jelentős exporttöbblet formájában – kimutatni, majd profitként, illetve az egyéb szolgáltatások soron repatriálni.

1997–1998-tól tehát a magyarországi működőtőke-áramlásokat a korábbi évektől eltérően négy tendencia jellemezte: a kétmilliárd dollár körül stagnáló beáramlás, tendenciájában a tulajdonosi hitelek növekvő szerepe, a megugró, majd e szinten egyértelműen stabilizálódó profitrepatriálás, végül a folyamatosan bővülő hazai tőkeexport.² Szerkezetileg pedig jól megfigyelhető volt a zöldmezős beruházások kiemelkedő szerepe, illetve az export-intenzív, főként külföldi kézben lévő szektorok erőteljes expanziója.

2.5. 2002-es folyamatok

2002-re a korábban kétmilliárd dollár körül stabilizálódni látszó működőtőke-beáramlás erőteljes csökkenésnek indult. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint 2002 szeptemberéig 803 M USD érkezett az országba, miközben pontosan ennyi profitot ki is vittek a befektetők. A működőtőke-beáramlás csökkenő tendenciájának fényében akár aggodalomra is okot adhat az a tény, hogy számos multinacionális cég már ki is telepíti termelését hazánkból. A 2002-ben a 3. legnagyobb árbevételű produkáló Flextronics Termelő és Szolgáltató Vám szabad-területi Kft. anyavállalata 2003 tavaszán Kínába telepítette át a Microsoft xBox játékkonzoljának gyártását, ami korábban átlagosan havi 150 M USD-ral növelte a magyar exportteljesítményt. 2003 végén bezár az IBM Storage Products Vám szabad-területi Kft. székesfehérvári gyára, 2003-ra további 1 Mrd USD-ral csökkentve a magyar összexport volumenét.

A 2002. év eseményeiből tehát egyértelműen az derül ki, hogy Magyarország egyre hátrébb csúszik a térségben a működőtőke importért folytatott versenyben. Ugyanakkor e negatív folyamatokat ellensúlyozhatja az a tény, hogy újabban egyre több multinacionális nagyvállalat telepít Magyarországra magasabb hozzáadott értéket produkáló ágazatokat és bizonyos szolgáltató (adatfeldolgozás, könyvelés, telefonos ügyfélszolgálat) és regionális irányító tevékenységeket (pl.:

¹ Hunya, Gábor: *Integration Through Foreign Direct Investment*. 2000.

² A tőkeexport kérdése számos egyéb problémát vet fel, ezért most ezzel a kérdéssel kiterjedten nem tudunk foglalkozni.

Compaq, EMC, Sony, HBO, Opel, Ford, Volvo stb.). Sajnos azonban ezen problémakör vizsgálatára jelen elemzés keretein belül nincs lehetőségünk.

3. A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE HATÁSA A MAGYAR GAZDASÁGRA

3.1. Bevezetés

Miután megvizsgáltuk az elmúlt évek tőkebeáramlásának főbb irányvonalait, lássuk most, hogy milyen szerepet tölt be a külföldi tőke a magyar gazdaságban. Ebben a fejezetben először arra a kérdésre szeretnénk választ találni, hogy milyen hatással volt a nemzetközi vállalatok és a külföldi tőke megjelenése a magyar gazdaság szerkezeti átalakulására. Ezt elemezve megvizsgáljuk a duális gazdaság esetleges jelenlétét, annak főbb magyarországi jellemzőit. Választ kívánunk adni arra a dilemmára, hogy elfojtja vagy éppen elősegíti-e az idegen befektetők ilyen mértékű és irányú jelenléte a hazai cégek fejlődését. Ezen belül áttekintjük az FDI külgazdaságunkban betöltött szerepét, külön kiemelve a magyar vámszabad területek különleges helyzetét. Elemzésünkben a működőtőke K+F tevékenységre gyakorolt hatását is górcső alá vesszük, és megvizsgáljuk a beszállítói helyzet alakulását is. Fejezetünket a kormányzati politika hatásmechanizmusának elemzésével és kritikus értékelésével zárjuk. Természetesen nem tudtuk teljes mértékben lefedni az FDI hatásmechanizmusát, de úgy gondoljuk, a vizsgált területek igen jó indikátorai a jelenlegi helyzetnek.

3.2. Gazdasági növekedés általában

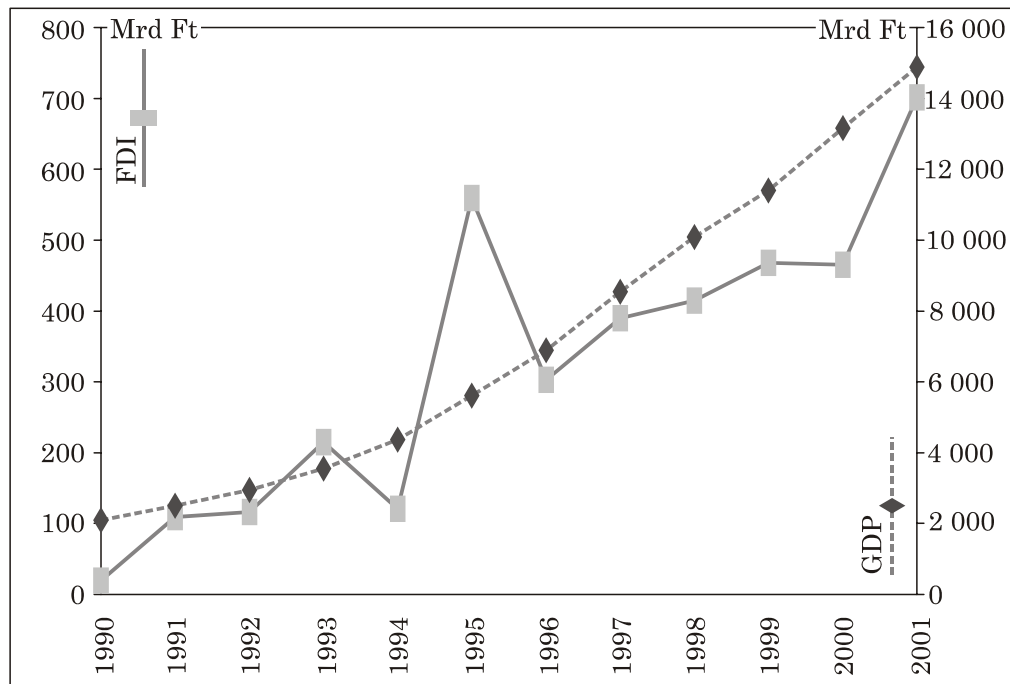
Versenyképesnek a nyitott gazdaság mellett relatíve magas bruttó hozzáadott érték növekményt produkáló gazdaságokat szokták nevezni. Ilyen értelemben hazánk a rendszerváltást követő transzformációs veszteségek felszámolása utáni években viszonylag kedvező gazdasági eredményeket ért el. Vajon a sikeres, az EU átlagának kétszeresét kitevő növekedés a nagy mennyiségben beáramló FDI-nak köszönhető? Vagy, közeledve napjainkhoz, a lassuló növekedés milyen kapcsolatban áll az egyértelműen csökkenő működőtőke-importtal?

A működő tőkének a fogadó gazdaságra gyakorolt hatását természetesen nehéz leszűkíteni pár indikátorra, a téma sokkal tágabb értelmezést igényel. Az alábbiakban bemutatott számítások és adatok egyértelműen bizonyítani fogják, hogy a hatás nem csupán létezik, hanem egyenesen meghatározónak tekinthető a rendszerváltás óta végrehajtott szerkezetváltásban. INOTAI (1989)¹ tanulmánya alapján három növekedési forrást különböztethetünk meg: egyrészt a beáramló tőke direkt növekedést indukáló hatását a bővülő beruházásokon, foglalkoztatottságon és az emelkedő keresleten keresztül, másrészt a beáramlás multiplikátor hatásait, végül a tőkével beáramló technika és vezetési ismeretek hosszú távú termelékenység-növelő hatását, amely egy idő után az egész gazdasági újratermelési folyamatot átfogja.

¹Inotai András: A működőtőke a világgazdaságban. 1989.

3.2.1. Statisztikai elemzés

Elemzésünkben a makro-környezettől indulva igyekszünk eljutni a vállalati szektor részletezéséig. Most a GDP és a beáramlás közötti felállítható viszonyt vizsgáljuk. A működőtőke-importot kettébontottuk, és a privatizációs bevételeket, lévén azok különösen a beáramlások első szakaszában keletkeztek, leválasztottuk a zömmel zöldmezős beruházással megvalósuló export-intenzívebb jellegű elemektől. Ezt a mesterséges felosztást (lásd 2. ábra) az eredmények igazolták, ugyanis a privatizációs bevételektől megtisztított változó 94%-os, azaz erős pozitív kapcsolatot jelző eredményt adott, szemben a teljes FDI-beáramlással számolt 86%-os erős közepes értékkel. A korrelációs számítás gyengeségeiből kiindulva a vizsgált adathalmazban áttértünk a sokkal stabilabb dollárban való elszámolásra, de így is legalább erős közepes pozitív kapcsolatot találtunk a megtisztított beáramlás tekintetében. Összességében a magyar gazdaság egészére a kilencvenes években érkezett nagymértékű tőkeinjekció érzékelhető, összességében pedig pozitív GDP volumenváltozásban megmutatkozó hatást gyakorolt. A számítások továbbá arra engedhetnek következtetni, hogy különösen a nem privatizációs bevételekből származó befektetések járultak hozzá a növekedéshez, ezt azonban csupán ezekből a változók-ból kiindulva még nem állíthatjuk kellőképpen megalapozottan.

2. ábra
A GDP és az FDI alakulása, 1990–2001¹

¹ Forrás: KSH.

A fenti számolások tehát már arra engedhetnek következtetni, hogy az FDI az elmúlt tizenkét év felzárkózásának egyik – ha nem a legfontosabb – motorja volt. Ahhoz, hogy ezt biztosan állíthassuk, érdemes megvizsgálunk, mely szektorokba áramlott a külföldi tőke, és azok milyen mértékben járultak hozzá a gazdasági növekedés felgyorsításához. Azt is meg fogjuk vizsgálni, hogy a működő tőke által okozott növekedés milyen alapvető jellemzőiben tér esetleg el a hazai termelők által okozottaktól.

3.3. Szektorális elemzések

Először a vállalati szektor részletes elemzésén keresztül igyekszünk feltérképezni a hatásmechanizmust. Magyarországon tavaly év végén a tőzsde kapitalizációja meghaladta a 16 Mrd USD-t. Ez az érték az egyesült államokbeli kapitalizációnak csupán 1 ezreléke, a németországinak pedig alig több mint 1%-a. A térség országai között azonban magasnak számít, és Lengyelország (30 Mrd USD) után és Csehország (12 Mrd USD) előtt a második legjelentősebb.¹ A tőzsdei forrású tőke megközelíti a GDP 35%-át, amelynek közel 75%-a külföldi eredetű, tehát a közvetlen külföldi befektetések mellett a magyar vállalatok fejlődésének finanszírozásában jelentős szerepet vállal a külföldi tőke. A külföldi működő tőke különösen a szekunder és terciér szektorokba, ezen belül is gépiparba és az élelmiszeriparba, illetve a szolgáltatások területén az energiaszolgáltatásokba, a kereskedelembe és a pénzügyi szférába fektetett. Ez tehát azt jelenti, hogy az elsősorban a nemzetközileg kiemelkedően jövedelmező szektorokba investáltak. Először a feldolgozóipar helyzetét vizsgáljuk.

3.3.1. Feldolgozóipar

3.3.1.1. Tulajdoni arányok

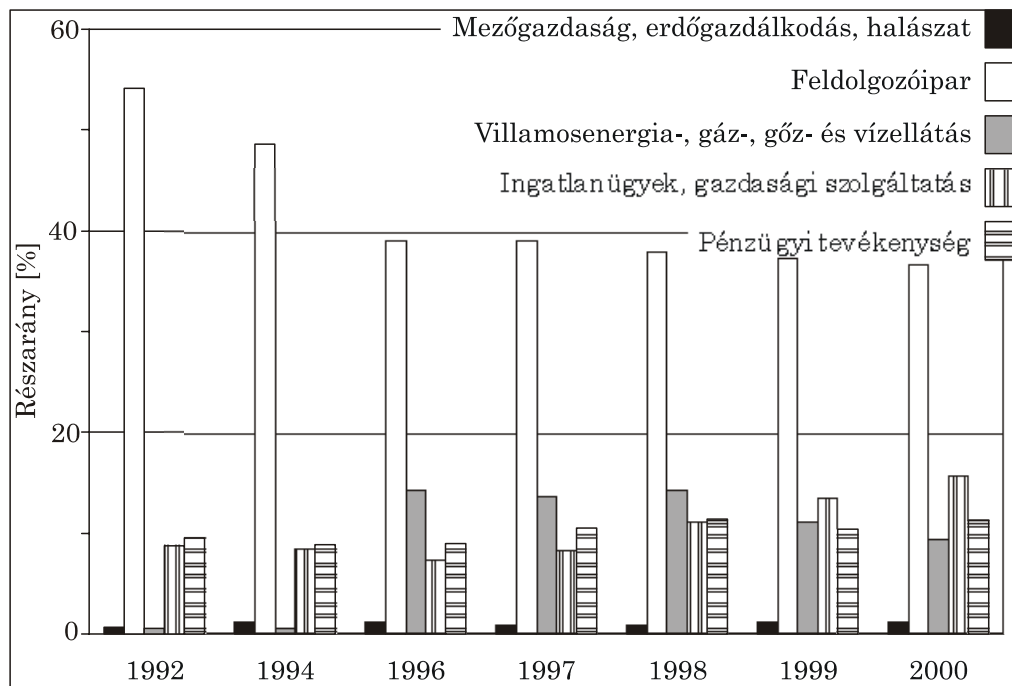
A feldolgozóipar a gazdasági átalakulás eddig eltelt időszakában végig a külföldi tőke elsődleges befektetési területének számított, a teljes beáramlás közel felét ez az ágazat kötötte le. A külföldi tulajdon aránya itt 64,5% volt az ezredfordulón, ezen belül a húzóágazat gépipar immáron 78%-a külföldi kézbe került. Mindez sokkal nagyobb szerepről árulkodik, mint például amit a nemzetközi tőke a cseh, a holland, a francia, a norvég, a török, az olasz feldolgozóiparban játszik – de meghaladja még a működőtőke-importban évtizedek óta élenjáró Írország hasonló arányát is. A beáramlások volumenét vizsgálva a feldolgozóipari befektetések több mint 50%-a a gépiparba áramlott, ezt követi 16-16% körüli értékkel az élelmiszeripari és a könnyűipar.

3.3.1.2. A befektetési hullámok háttere

Egészen megdöbbentő adat, hogy az ipari beruházások közel háromnegyedét részben vagy teljes mértékben külföldi kézben lévő vállalatok realizálták a magyar gazdaságban. Ennek súlyát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a magyar gazdaság sikereként elkönyvelt exportvezérelt növekedés motorja az ipar nemzetközi viszonylatban is kiugróan gyors fellendülése volt. A szektor vizsgálata

¹ Magyarország helye a világ ranglistáin: Hazánk fejlettségének és versenyképességének mutatói. 2001. május. <http://www.mfa.gov.hu/>

továbbá azért is indokolt, mert a zöldmezős, tehát főképpen nem hazai piac-orientált investíciók is leginkább ebben a szegmensben tömörülnek. Mindezt jól szemlélteti a 3. ábra.

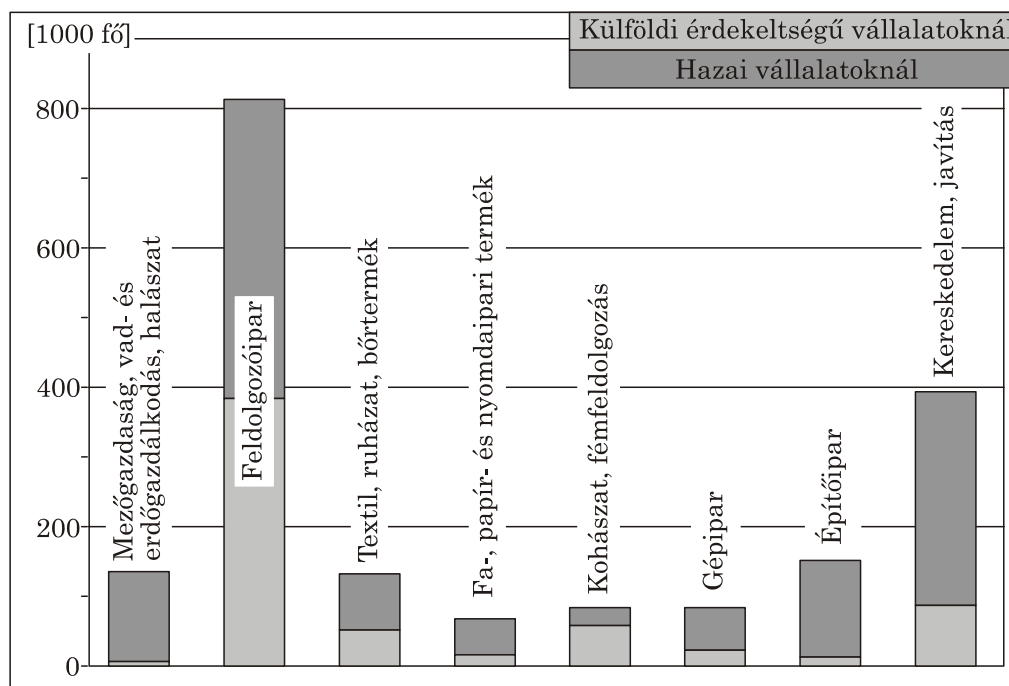
3. ábra

A külföldi befektetések megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint, 1992–2000¹

A feldolgozóiparba nem folyamatosan, hanem hullámokban érkezett a külföldi tőke, ami segít megérteni a beáramló tőkén belüli struktúraváltás hatásait is. A szektor kezdeti magas (1992: 45,1%) részesedése a teljes befektetési állományon belül fokozatosan csökkenésnek indult, majd stagnálni kezdve az ezredfordulón 36,8%-on állt. A kezdeti dominancia utáni hanyatlás, majd stagnálás több tényezőre is visszavezethető. Az első privatizációs hullám többségében feldolgozóipari cégeket érintett, azaz a gazdasági átmenet kezdetén a kisebb befektetést igénylő, alacsony feldolgozottsági fokú termékeket gyártó, alapvetően kevésbé képzett munkaerőt foglalkoztató alágazatokban, így az élelmiszeriparban, a textiliparban, a kohászatban és a nem-fémes ásványi termékek előállításában jelent meg az FDI. Később azonban, az ilyen típusú investíciók természetes hozadékaként, a megszerzett vagyona már keveset investáltak, így jól megfigyelhető az ezredfordulóiig folyamatosan csökkenő feldolgozóipari részesedés. A csökkenést magyarázza továbbá, hogy eközben a privatizációt egyre inkább kiterjesztették a gazdaság egyéb ágazataira is, így az évtized közepén a tőkenövekmény jelentős része

¹ Forrás: KSH.

már a villamos energia-, gáz-, hő és vízellátás ágazatba áramlott. Végül a magánosítás harmadik szakaszában zajló bankprivatizáció, illetve a külföldi bankok magyarországi megjelenése is a feldolgozóipar relatív súlyának mérséklődéséhez vezetett.

4. ábra

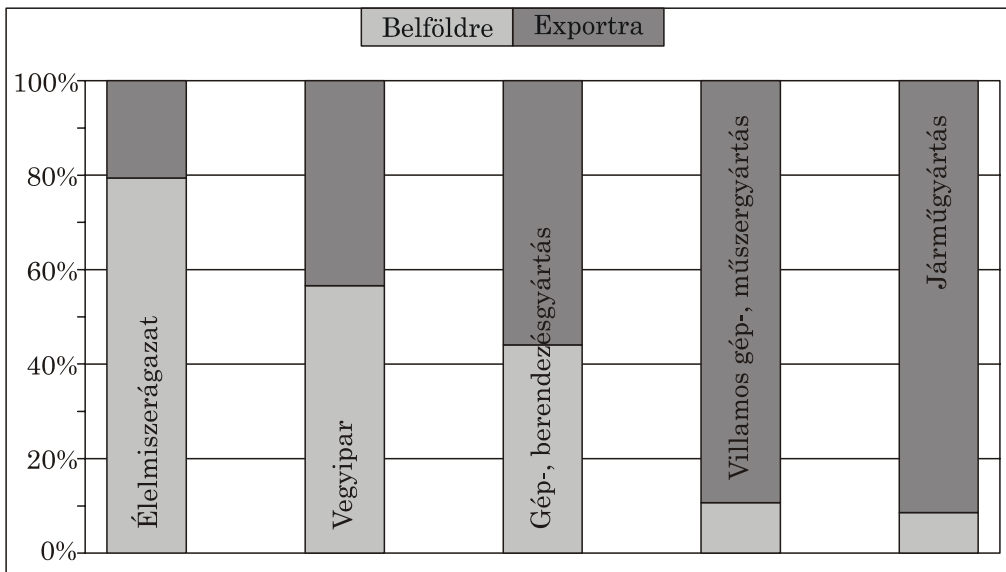
Az alkalmazásban állók száma néhány kiemelt ágazatban, 2000¹

Mindez jól indokolja a szekunder szektor szerepének a kilencvenes évek közepéig tartó fokozatos csökkenését, de nem magyarázza az ekkortól tapasztalt újabb fellendülést. A kilencvenes évek második felétől ugyanis megjelentek az újabb nagyarányú befektetési hullám első jelei is. Az egyre növekvő arányú zöldmezős beruházások eredményeként új húzóágazatok jelenhettek meg. A vegyipar külföldi investíciókból való részesedése 1992 és 2000 között ismét növekvő tendenciákat mutatott, a gépipar pedig egyértelműen a külföldi tőke révén vált a kilencvenes évek végén tapasztalt dinamikus gazdasági növekedés motorjává. 1999-re az összes ipari termelés az 1992-es érték kétszeresére, a gépipari termelés pedig több mint négyszeresére emelkedett. A látványos növekedés a külkereskedelemben is megjelenik, hiszen a gépipar – amely termelésének négyötödét külföldön értékesíti – 1999-ben már a magyar export 59%-át adta.

A változás hátterében a magasabb hozzáadott értéket produkáló, exportorientált zöldmezős befektetések megszaporodása, vagyis a már elemzett struktúra-

¹ Forrás: KSH.

váltás állt. Ezt jól nyomon követhetjük az 5. ábrán is. A folyamatnak léteznek nemzetközi párhuzamai. Spanyolország és Portugália hazánkhoz hasonlóan szintén egy zárt, egyoldalú gazdasági szerkezet megreformálásával kapcsolódtak be a világgazdasági vérkeringésbe. Kezdetben ezekben az országokban is a textilipari, élelmiszeripari befektetések határozták meg a feldolgozóipart, a visszaesés utáni emelkedés alapjait azonban már a gépgyártáshoz és a vegyiparhoz kapcsolódó investíciók adták.

5. ábra
Az ipari értékesítés szerkezete, 2001¹

3.3.2. Tercier szektorok

A feldolgozóipar részletes elemzése után érdemes a tercier-szektorok helyzetét is megvizsgálnunk. Mint a közép-és kelet-európai országokkal való összehasonlításban megállapítottuk, Magyarországon a tercier szektorok egyre komolyabb szerepet játszanak a gazdasági növekedésben, mindez pedig főként hazánk úttörő liberalizációs törekvéseinek és részben eredetileg is fejlettebb szolgáltatói szektorának köszönhető.

Ahogy a feldolgozóiparban, így az ilyen típusú ágazatokban is általában ott érnek el meghatározó tulajdonhányadot a külföldi befektetők, ahol nyílt nemzetközi verseny folyik és magasabb az átlagos profithányad.² Ezek az alszektorok, élükön a pénzügyi szolgáltatásokkal (58,5%-os külföldi részesedés a jegyzett tőkéből) és az idegenforgalommal (29%), jelentős devizabevételeket hoznak az országnak, azaz a pénzügyi egyensúly szempontjából is felettebb előnyösek. Ugyancsak ki-

¹ Forrás: KSH.

² Oszlay András: Elméletek és tények a külföldi működőtőke-befektetésről. 1999.

emelkedő a távközlés, a szállítás, a kereskedelem és az ingatlanfejlesztés területén befektetett tőke mennyisége is. Számos esetben a felfutás háttérében az áll, hogy a privatizációval és a zöldmezős beruházások útján hazánkba települt vállalatok magukkal vonzották pénzügyi és infrastrukturális szolgáltatóikat is, és ezzel alapvetően átalakították hazai vállalatok háttérét is.

A bankszektor döntő hányada mára külföldi kézbe került, és igen éles verseny bontakozott ki a sokszereplős hazai piacon. Ennek következtében természetesen a vállalatok elméletileg olcsóbban tudnak hitelt felvenni, és stabil pénzügyi háttérrel rendelkező hitelezővel kötnek üzletet.¹ A szolgáltatások liberalizációja következtében igen széles, a rendszerváltás előtt elérhetetlen termékkála jelent meg a hazai piacon, azaz megteremtődtek a nemzetközi verseny ilyen típusú feltételei is. Szintén a külföldi beáramlásnak köszönhetően igen nagy arányú know-how importot könnyvelhetünk el, fejlett nyugat-európai menedzseri módszerek és nemzetközi vállalati tapasztalatok formájában egyaránt. A piaci igényeket jelzi a nemzetközi tanácsadócégek igen gyors megtelepedése és elterjedése is. Az elemzők egyetértenek abban is, hogy a piacgazdasági viszonyok meghonosodása mellett a nyugati dolgozói mentalitás begyűrűzésének köszönhetően is nőtt a munkafegyelem és meghonosodtak a fejlett országokban már elterjedt új típusú vállalati kultúrák.

3.4. Duális gazdaság Magyarországon

3.4.1. A külföldi tőke térhódítása

Az eddigi vizsgálatok alapján igen pozitív képet festhetünk a külföldi működő tőke hatásairól. Ezzel szemben az FDI legalábbis megosztja a hazai közvéleményt, ami a hazai tulajdonú vállalati szegmensre gyakorolt, sokszor egész ágazatokat megszüntető hatásával hozható összefüggésbe. Nemzetközi összehasonlításban megfigyelhetjük, hogy Magyarországon a külföldi tőkének elegendő volt 10 év arra, amit a világ egyéb országaiban csak lényegesen hosszabb idő alatt tudott elérni, vagyis hogy domináns részesedést érjen el a húzóágazatok többségében. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan természetesen sokkal hamarabb – már 1996-ban – jelentkeztek a duális gazdaságra utaló első jelek is.

A gazdaság duális szerkezete természetesen egyáltalán nem magyar sajátosság, az 1990-es években minden gyorsan felzárkózó, kicsi és nyitott gazdaságú országban, így többek között Írországon és Portugáliában is megfigyelhető. Ezekben az országokban is tapasztalhattuk, hogy a nagy mennyiségű külföldi tőke hirtelen megjelenése egy nemzetgazdaságban torzulásokat okozhat a hazai cégek fejlődési ütemében és kilátásaiban. Ez különösen abban az esetben volt igaz, ha a befogadó ország kormánya jelentős hosszú távú előnyökben (például adókedvezmények stb.) részesítette a külföldi befektetőket, márpedig Magyarország a teljes liberalizáció és erőteljes külföldi tőkevonzás modelljét választotta. A multinacionális vállalatok versenyelőnyét az adókedvezményeken kívül növelte gazdasági erejük, melynek köszönhetően például még munkaerőhiányos időszakokban is viszonylag könnyen tudtak szakképzett munkaerőhöz jutni. Ezzel szem-

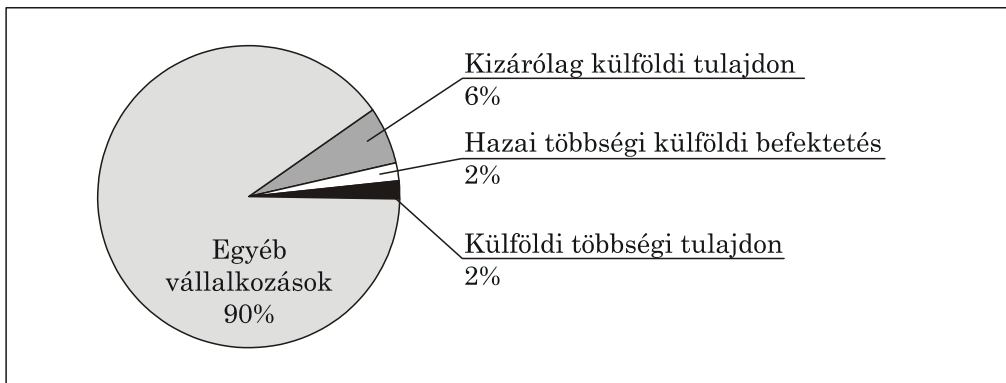
¹ Azért használjuk az „elméletileg” kifejezést, mert, mint majd látni fogjuk, a hazai tulajdonban lévő vállalatok jó része nem vagy csak igen nehezen tud hitelhez jutni a jelenlegi magyar pénz- és tőkepiacokon.

ben a hazai vállalatok a struktúraváltás következtében tőkehiánnyal és jelentős adósságokkal küszködtek, és bár a statisztikák az ezredfordulóra enyhén javuló teljesítményt mutattak ki a hazai szegmensnél, a különbség továbbra is markánsnak tekinthető. Emellett a feszültségeket növelte a privatizációs politika egyes mellékhatásai is, vagyis hogy bizonyos külföldi befektetők felvásárolták egy adott ágazat jelentősebb képviselőit, majd a gyárak leszerelése után megkezdték a hazai piac importból való ellátását. Az ilyen esetek súlya azonban eltörpül a nemzetközi versenynek kitett feldolgozóipari beruházási volumenek mellett.

3.4.2. Folyamatok a gazdasági mutatók tükrében

3.4.2.1. Eltérő teljesítmények

A 2002. év végére mindenesetre statisztikai tény, hogy hazánk gazdasága a fentiek alapján két eltérőn viselkedő szegmensre bomlik: az egyik a külföldi tulajdonú, általában zöldmezős beruházások révén létrejött szektor, amely főként exportra termel, termékszerkezete korszerű, technológiai színvonala magas, és az elmúlt években igen dinamikus fejlődött. Az összes vállalkozás alig 9%-át kitevő külföldi érdekeltségű vállalati szegmens (6. ábra) a teljes beruházási volumen 57%-áért volt felelős. Ezek a vállalatok adják jelenleg a bruttó hozzáadott érték és a nettó árbevétel közel felét, az exportnak pedig 75%-át. Az összes jegyzett tőkéből 41%-kal, azaz 2 935 milliárd Ft-tal részesednek. Az egy főre jutó hozzáadott értékük 76%-kal, árbevételük 82%-kal magasabb, mint a teljes vállalati köré. A nettó árbevételéből való részesedésük 58%-os. Napjainkban ezek a vállalatok rendelkeznek a vállalkozói összvagyon több mint felével, és ők végzik a kutatási és fejlesztési tevékenység döntő hányadát is.

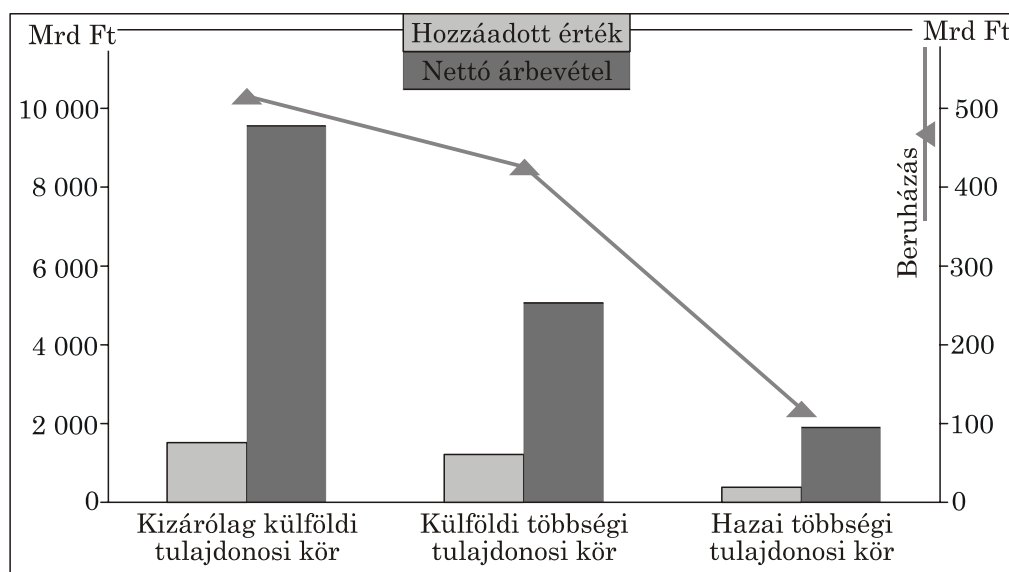
6. ábra

A vállalkozások számának megoszlása tulajdonosok szerint, 2000¹

A másik, a gazdasági teljesítmény nagyobbik részét kitevő, szinte kizárólag vámterületen működő szektort ezzel szemben az jellemzi, hogy túlnyomórészt hazai vagy vegyes (hazai és külföldi) tulajdonban van, korszerűsége a külföldi tulajdonú szegmenstől jelentősen elmarad, és az 1993-as gazdasági mélypont óta

¹ Forrás: KSH.

alig növekszik. Ezen, főként kis- és középvállalkozói szektor részesedése a vállalkozások által létrehozott GDP-ből – annak ellenére, hogy a magángazdaságban foglalkoztatottak 60%-ának, azaz több mint másfélmillió embernek biztosít munkahelyet – már csak 45% körül mozog, így teljesítménye mintegy tíz százalékponttal marad el az Európai Unióban tapasztalható átlagtól. Mindezt igen jól szemlélteti a 7. ábra. További jellemzője a hazai kis- és középvállalkozásoknak, hogy többségükben a belső piacra, azon belül is a kereskedelemre, az idegenforgalomra, valamint személyi szolgáltatásokra specializálódnak, ennek következtében pedig exportképességük is csekély.

7. ábra

A hozzáadott érték, a nettó árbevétel és a beruházás viszonya tulajdonosi kör szerinti bontásban, 2000¹

Fontos felhívunk a figyelmet egy érdekes tényre: a külföldi érdekeltségű vállalkozások nettó árbevételének 79%-át nagyvállalatok állították elő, míg a hazaiaknak csupán 30%-át. Hasonló eredményeket kaptunk a hozzáadott érték esetében is, az adózott eredményeket illetően pedig még nagyobbak is a különbségek. Megdöbbentő módon a külföldi érdekeltségű vállalkozások adózott eredményének 94%-át nagyvállalatok realizálták, ezzel szemben a hazai érték 18%. A számadatok rávilágítanak a külföldi érdekeltségű mikro- és középvállalatok veszteségességére, amely élesen szemben áll a teljes vállalati csoporton belül elért 170 Mrd Ft-os eredménnyel. Az egy főre jutó hozzáadott érték valamennyi vállalatcsoportban a külföldi érdekeltségeknél kedvezőbb, ellenben a jövedelmezőségi mutatók csak a nagyvállalatok eredményesebb gazdálkodását mutatják, a külföldi mikro- és kisvállalatok eredményei itt is messze elmaradnak a teljes vállalati körétől. A külföldi tőke fő

¹ Forrás: KSH.

befektetési formáját tehát minden szempontból a nagyvállalatokban kell keresnünk.

3.4.3. Az ipari vámszabad területek szerepe

A nagyvállalatok dominanciája vezet el bennünket a duális gazdaság egyik legjellemzőbb magyarországi vonatkozásához. A döntően külföldi tulajdonú, erősen exportorientált nagyvállalati szektor, valamint a belső piacra termelő, alapvetően hazai tulajdonú, kis- és középvállalati szegmens egyre inkább kirajzolódó kettősége a legtisztább formában a vámterületi és a vámszabad területi gazdaság különbségében jelenik meg.

3.4.3.1. Gazdálkodási keretek

Ahogy WEINHARDT (2001) elemzésében kiemeli, a vámszabad területi szabályozás célja az exportorientált, teljesen új, fejlett technológiát, technikát meghonosító külföldi befektetések Magyarországra vonzása azáltal, hogy az ebben a formában működő vállalatok folyó importját és termelőeszköz-behozatalát is mentesítették a vámok és forgalmi adók megfizetése alól. Ennek megfelelően tehát a területen lévő vállalkozásokat – 1995-től kezdődően¹ – javarészt külföldi multinacionális befektetők hozták létre, amit bizonyít, hogy a jegyzett tőke döntő hányada, 90%-a külföldi tőke (a vámterületi vállalatok esetében ez az érték 40% alatt van).

3.4.3.2. Nemzetközi versenyképesség

Bár 2000-ben a külföldi érdekeltségű szegmensben belül a vállalkozások csupán 0,4%-a, azaz 105 vállalkozás működött ipari vámszabad területen,² igen jelentős gazdasági erőről beszélünk. Tekintsük most át az *1. táblázat* megdőbbentő adatait. A nemzetközi mércével nézve is egészen rendkívüli hatékonyságot és erőkoncentrációt mutatja, hogy az alig száz termelőegység a külföldi jegyzett tőkének közel 6,5%-ával rendelkezett. A külföldi érdekeltségű vállalati szektor nettó árbevételének 20%-a, exportárbevételének közel 50%-a származott a vámszabad szegmenstől. Folytatva a sort, a mérleg szerinti eredmény 30%-a, az adózott eredmény 31%-a, a hozzáadott érték 14%-a keletkezett ezeknél a multinacionális vállalatoknál. Létszám-fajlagosaik is jelentősen kedvezőbb képet mutatnak, az egy főre jutó árbevétel 74%-kal, a megtermelt egy főre jutó GDP pedig 29%-kal múlja felül a külföldi vállalkozások hasonló mutatóit. Végül aláhúzzuk, hogy a vámszabad területen tevékenykedő vállalatoknak a teljes magyar exportból való részesedése megközelíti az 50%-ot. Mindez tehát jelzi, hogy a vámszabad területeken a külföldi tőke nagyon hatékony, szinte teljesen exportra termelő tevékenységet folytat, mutatóiban pedig oly mértékben elszakad a nemzetgazdasági átlagtól, hogy a gazdasági átalakulásban és a működőtőke-beáramlásban betöltött szerepe mindenképpen alapos elemzést követel.

¹ A betelepülést serkentette az 1995-ös stabilizációs csomag részeként bevezetett vámpótlék, ill. az 1996-ban vámkötelessé vált apport. Innentől kezdve ugyanis csak a vámszabad területekre kerülhettek be a beruházási javak vám- és áfamentesen.

² Ez a szám 2002 szeptemberében 138-ra nőtt.

1. táblázat
Az ipari vámszabad területi vállalkozások fontosabb adatai, 2000¹

Megnevezés	Külföldi érdekelt-ségű vállalkozások	Ebből: vámszabad területi társaság	Arány
Szervezetek száma	26 645	105	0,39%
Külföldi tőke, Mrd Ft	2 935,5	190,4	6,49%
Nettó árbevétel, Mrd Ft	16 511,5	3 124,9	18,93%
Export árbevétel, Mrd Ft	5 937,7	2 917,8	49,14%
Hozzáadott érték, Mrd Ft	3 120,8	438,3	14,04%
Mérleg szerinti eredmény, Mrd Ft	359,3	180	50,10%
Üzemi tevékenység eredménye, Mrd Ft	862,7	206,6	23,95%
Adózott eredmény, Mrd Ft	650,1	202,6	31,16%
Osztalék, Mrd Ft	313,3	24,7	7,88%
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	606 749	65 838	10,85%
Egy főre jutó hozzáadott érték, E Ft	5 143,4	6 657,2	129,43%
Egy főre jutó nettó árbevétel, E Ft	27 213	47 463,9	174,42%

3.4.3.3. Kapcsolat a vámterületi vállalatokkal

A két szektor kapcsolata jelenleg minimális. A dinamikusan növekvő vámszabad területi szektor a munkaerőnek csupán 2%-át foglalkoztatja, anyagfelhasználásának mindössze 5%-a származik a hazai ipartól, amihez még 7-8% járul a szolgáltatási szférából, a többi import. Tehát kiterjedt hazai beszállítói rétegről jóindulattal sem beszélhetünk.

A hatalmas különbség miatt a magyar jövedelemtulajdonosok rendelkezésre álló jövedelem, a bruttó nemzeti jövedelem 8%-kal, mintegy 1000 Mrd forinttal kevesebb, mint az ország határai között megtermelt jövedelem, a bruttó hazai termék.² A differenciát a Magyarországon termelést folytató külföldi tulajdonú vállalatok jövedelme jelenti. A 8%-os eltérés olyannyira extrém, hogy 54 fejlett és fejlődő országgal összehasonlítva csak Indonézia, a már említett Írország és Nigéria esetében tapasztalhatunk nagyobb értéket. A fejlődő országok túlnyomó többségében ugyanis az eltérés 2%-nál kisebb.

Gazdaságtörténetileg a duális gazdasági struktúra nem segíti elő megfelelő mértékben a fejlődő országok felzárkózását, mert a korszerű szektor szigetként

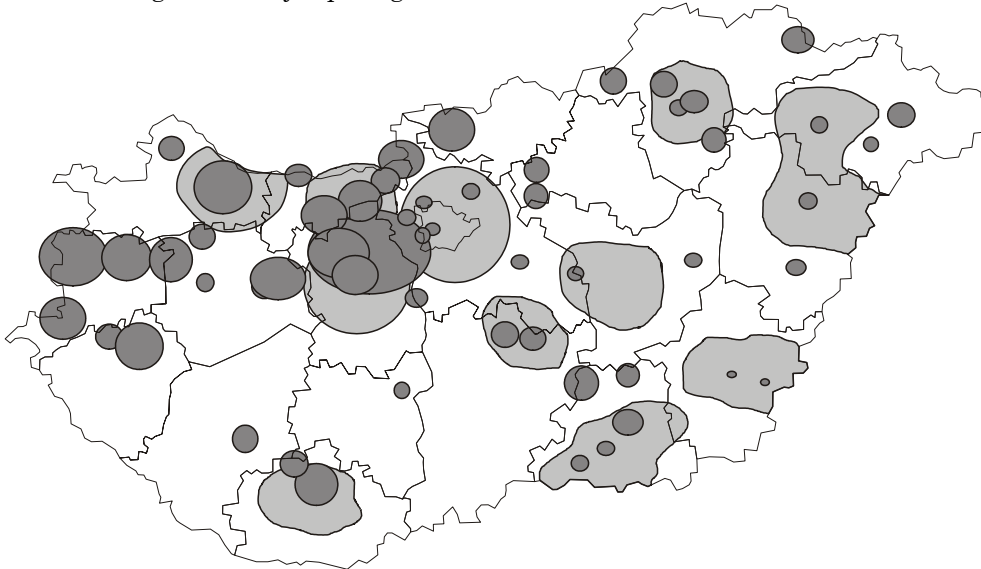
¹ Forrás: KSH.

² Eörsi János: Hozd a tőkét! Figyelő 2002. szeptember 12-18.

működik, és hiába nő dinamikusan, a belföldi keresletet nem növeli megfelelő mértékben. Ez a tendencia Magyarországon is érvényesül, amit azon lehet lemérni, hogy míg 1993 és 2000 között az ipar exportja (döntően az ipari vámszabad területek exportjának dinamikus növekedésével) mintegy ötszörösére nőtt, az ipar belföldi értékesítése mindössze 20%-kal növekedett, vagyis az export gyors felfutásának alig volt hatása a belső gazdaság élénkülésére. Ezt az AUDI példája is igazolja, a TT típusú autók szinte teljes mértékben exportra kerülnek, mert nincs megfelelő hazai kereslet a drága luxuscikkekre.

3.4.4. Regionális vetület

Fontos aláhúznunk, hogy a duális gazdaság nem csupán a vámszabad és vámterületi vállalatok igen eltérő termelési struktúrájában érhető tetten, de jól nyomon követhető a regionális viszonyok esetében is. Ezt a területet már részletesen megvizsgáltuk a motivációs részben, és ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a külföldi tőke alapvetően hozzájárult a magyar gazdaságra amúgy is jellemző regionális megosztottság elmélyüléséhez. Ez nem is a hozzáadott értékben nyilvánul meg leginkább, hanem a bérszínvonalak és a termelékenységi mutatók tükrében, hiszen például Kelet-Magyarországon nem terjedtek el a magasabb hozzáadott értéket képviselő és bérekre a nemzetgazdasági átlagnál többet fordító, nemzetközileg is versenyképes ágazatok.

8. ábra

A legmagasabb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező ipari parkok¹

Ezt húzza alá a 8. ábra is, amely az ipari parkokat illusztrálja Magyarországon. Jól megfigyelhető, hogy ezek a jelenlegi gazdasági növekedés alapját képező

¹ ECORYS Magyarország Kft. (2001) nyomán.

területek főként Közép- és Nyugat-Magyarországon rendelkeznek magas foglalkoztatási adatokkal.

3.4.5. Összegzés

A fentieket összegezve úgy gondoljuk, hogy az egyes elemzők által „magyar csodának” nevezett fellendülés bizonyíthatóan főként a vámszabad területi termeléshez kötődött. A növekedés lényegében az itt letelepült multinacionális vállalatok tevékenységének (exportjának) gyors felfutásából származik. Éppen ennek az egyoldalú függésnek köszönhető, hogy 2002-ben ilyen mértékben visszaesett a gazdasági növekedés, ugyanis előre látható volt, hogy a többé-kevésbé állandó működőtőke-beáramlás mellett a vámszabad területi vállalatok exportjának fejlődési üteme hosszabb távon csökkenni fog. Ez a hatás be is következett, amire a világpiacon recesszió véleményünk szerint ráerősített. Elemzésünkben nem is a visszaesést magát kérdőjelezzük meg, hiszen a magyar gazdaság méretétől fogva természetes módon erőteljesebben éli meg a világgazdasági trendek változását. Problematikusnak a világgazdasággal szerves kapcsolatban álló szegmens jelenlegi elszigeteltségének fokát és szűk tulajdonosi körét tartjuk. A székesfehérvári IBM-gyár 2002-es bezárása is arra figyelmeztet, hogy egyetlen cég kivonulása akár a magyar export éves növekményének teljes eltűnését is eredményezheti.

Úgy látjuk tehát, hogy a magyar gazdaság liberalizálásakor, a nemzetközi példa alapján, a beáramló nagymennyiségű tőke hatására duális gazdasági szerkezet alakult ki a versenyképesség szempontjából éppúgy, mint regionális szinten. A külföldi érdekeltségű cégek átlagnál magasabb export- és befektetési intenzitásuknak köszönhetően a fejlődés motorjává váltak, de tovaterjedési hatásuk a gazdaság egészébe elenyésző. Bár néhány hazai cég idővel növelni tudta teljesítményét és exportképességét, sok szektorban a szakadék tovább szélesedett. Alacsony vállalatok, amelyek a változásokra rugalmatlanul reagáltak, már csődöt mondtak az elmúlt években, vagy külföldi kézben átstrukturáláson mentek keresztül. Ezzel egy időben mind több és több magánkézben levő hazai vállalkozásnak sikerül kijutni a globális piacokra, ahol azonban még mindig olyan egyértelműen jelentős hátrányoktól szenvednek a multinacionális vállalatokkal szemben, mint a már említett tőkeerő-hiány vagy az alacsony hitelképesség.

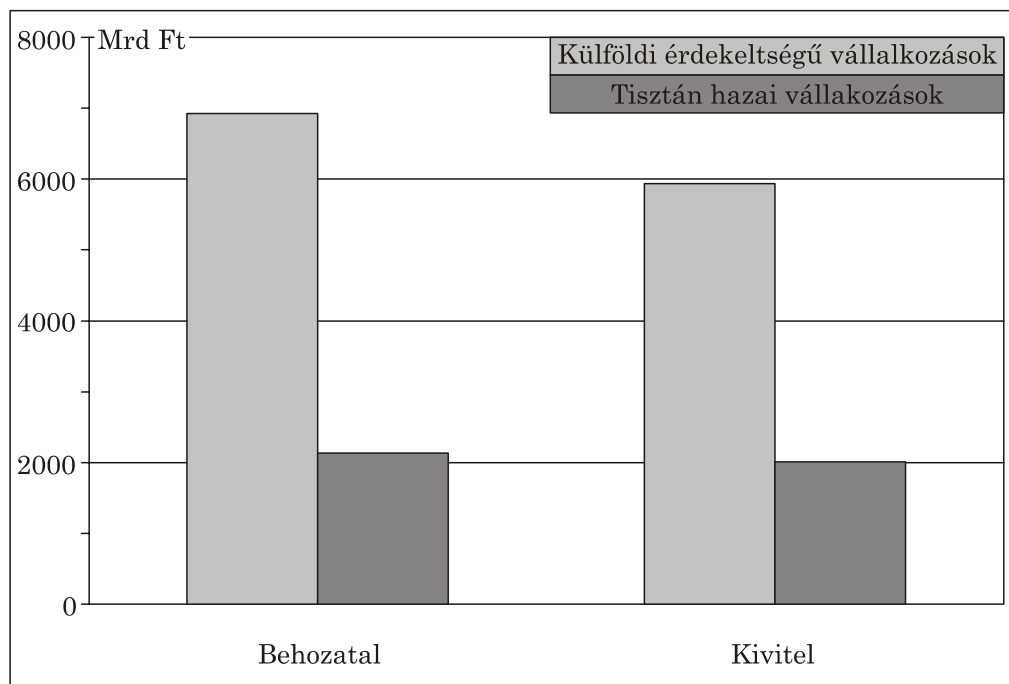
3.5. Magyarország külkereskedelmének alakulása az FDI-beáramlás fényében

3.5.1. Nemzetközi kitekintés

Kiemeljük, hogy a külföldi tőkével működő vállalkozások súlya legillusztratívabban a nemzetgazdaság külkereskedelmében nyilvánul meg, melynek volume-ne többek között a vámszabad területi társaságok tevékenységének köszönhetően a '90-es évek második felében lendületes növekedésnek indult. Egy OECD-statisztika¹ szerint 20 országot összehasonlítva a külföldi tulajdonú vállalatok exportja az összes exportban Magyarország esetében a legmagasabb, 75%, míg

¹ Antalóczy Katalin – Sass Magdolna: Zöldmezős működőtőke-befektetések Magyarországon: statisztikai becslés, vállalati motivációk, gazdasági hatások. 2000.

ugyanaz az arány például Finnország, Svédország, Csehország esetében 10% és 20% között változik. Korábbi megállapításainkkal összhangban a külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése a külkereskedelemből évről évre növekedve, 1999-ben elérte a behozatalból való 76%-os, a kivitelből pedig az egyedülállóan magas, 80%-os részesedést (9. ábra).

9. ábra
A külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése az összes exportból és importból, 2000¹

3.5.2. Külföldi versenyelőnyök

Elsőként az a nyilvánvaló kérdés vetődik fel, hogy hazánkba miért döntően export-orientált vállalatok érkeznek. Ezt főként a hazai piac kicsiny méretével és az ország már vizsgált termelési adottságaival indokolhatjuk. A hazai vállalatok kisebb export-intenzitása és egyértelmű versenyhátránya viszont ezzel kevésbé magyarázható. A külföldi tulajdonrészesedésű vállalatok exporttevékenységét természetesen megkönnyíti a tény, hogy egy nagy multinacionális konszern áll a hátuk mögött, s így tőkével jobban el vannak látva, mint a hazai cégek, és általában hitellehetőségeik is jobbak, ezért az export finanszírozása számukra lényegesen könnyebb. Anyavállalatuk s régi kapcsolatrendszerük egyben biztos külföldi piacot is jelent termékeik számára. Az erősen exportorientált külföldi vegyes vál-

¹ Forrás: KSH.

latatok jelentősen megnövelték az egyes szektorok átlagos exportintenzitását (pl. elektronika, autóipar, iroda- és számítógépgyártás). Egy-egy szegmens exportintenzitása mögött persze nemcsak a külföldi tulajdonrészesedésű vállalatok állhatnak, hanem ágazati sajátosságok, a külpiaci kereslet alakulása stb., de a egyes vállalatok és zöldmezős külföldi beruházások szerepe tagadhatatlan.

3.5.3. Hatás az exportstruktúrára

ÉLTETŐ (1999) tanulmányában az ágazatokat értékesítésük fő iránya szerint csoportosítva, három részre osztja. Az egyik csoport a nagy exportintenzitású, exportorientált ágazatokat foglalja magában. Ez a csoport lehet a hatékonyság-orientált külföldi befektetők célterülete és ennek megfelelően a magyar gazdaság ilyen típusú szektoraiban a legmagasabb a külföldi befektetők aránya. A külföldi működő tőke koncentrációja természetesen annak köszönhető, hogy itt érhető el jelenleg a legmagasabb profithányad. Magyarországon ide tartoznak a villamos ipari gépek, irodagépek, híradástechnikai berendezések, közúti járművek, precíziós műszerek és bútorgyártás. A másik csoport közepes, illetve alacsony exportorientáltságú ágazatokból áll, ezek vagy hazai, vagy regionális (környező országok) piacra termelnek. Ezek elsősorban a piacorientált külföldi befektetők számára fontosak és a külföldi részesedés arányában szorosan követi az előző kategóriát. Ide sorolhatjuk az élelmiszer-ipari termékeket, italokat, dohány, fa- és papíripari termékeket, nyomdaipari, kohászati, fémfeldolgozási és vegyipari termékeket és az ásványi anyagok termelését. A harmadik csoport olyan exportorientált ágazatokból áll, ahol a kivitel fő húzóereje hagyományosan a bér munka. Ide tartozik a textil-ruházati ipar és bőrárucikkek. Ebben a csoportban regionálisan is a legalacsonyabb a külföldi befektetők részesedése, mivel a szektor versenyképessége a jelenlegi termelési struktúra mellett nem megalapozott.

2. táblázat

A magyar export szerkezetének változása, 1995-1999 (%)¹

Árúfőcsoportok	1996	1997	1998	1999
Élelmiszer, ital dohány	15,2	12,9	10,5	8,0
Nyersanyagok	4,4	3,8	2,9	2,5
Energiahordozók	3,3	2,7	1,9	1,6
Feldolgozott termékek	40,8	35,5	32,7	30,7
Gépek, gépi berendezések	36,3	45,1	52,0	57,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Mint a 2. táblázat is mutatja, az FDI alapvető változásokat idézett elő az export szerkezetében is. Amint azt ÉLTETŐ (1999) tanulmányában megállapítja, két olyan terméktípus, amely a kilencvenes évek eleje óta fontos volt az exportban,

¹ Forrás: KSH.

mára veszített részesedéséből. Az egyik ilyen csoport a bőr-, textil- és ruházati termékeké, amelyeket a hagyományos bér munka jellemez. A másik ilyen csökkenő részesedésű termékcsoporthoz a vas-, acélipari termékek, nyersanyagok (fa, ásványi tüzelők, cement) csoportja tartozik. Ugyanakkor nőtt a villamos ipari gépek, számítógépek, járművek részesedése, vagyis olyan iparágak termékei, ahol jelentős – elsősorban hatékonyságnövelő – külföldi beruházások történtek. Ezt erősíti meg az is, hogy a gépek és szállítóeszközök kategória már 1999-ben és 2000-ben is 70%-kal részesedett exportunkból, és a feldolgozott termékek aránya is tartósan 25% körül alakult. Összességében tehát azt látjuk, hogy a külföldi működőtőke képes volt gyorsan átstrukturálni termelését a jövedelmezőbb szektorok irányában, és kiemelkedő mértékben ennek köszönhetően a magyar gazdaság szerkezetének radikális lebontását és újjáépítését is.

Hozzátehetjük, hogy a jelenlegi exportnak évről évre közel 85%-a fejlett országokba, 75%-a az EU-ba áramlik, vagyis a külkereskedelem re-orientációja szintén a külföldi tőkéhez köthető. Ez egyrészt az amerikai, japán és más nem tagállamból származó multinacionális vállalatok útján valósult meg, amelyek hazánkban előállított termékekkel az Uniót célozzák meg. Másrészt az európai cégek és multinacionális vállalatok tevékenységük egy részének kihelyezésekor nyugat-európai piacukat is magukkal hozták. Ugyanakkor a külföldi tulajdonrészesedésű vállalatok fontos szerepet játszanak a közép-kelet-európai országok egymás közti külkereskedelmében is, hiszen a külföldi befektetők felhasználhatják privatizált vállalatok korábban kiépített kapcsolatait is.

Ma már a külföldi befektetések egyre nagyobb hányada a belső üzemi munkamegosztásra támaszkodik, a külföldi anyavállalat és a magyarországi leányvállalat közötti termelési kooperációs lánc alapján épül fel. Ez pedig gyökeresen átrendezi a hazai export szerkezetét: a korábban jellemző ágazatok közötti – úgynevezett „inter-industry trade” – munkamegosztást napjainkra már egyértelműen az ágazaton belüli – „intra-industry trade” – váltotta fel. Ennek következtében a magyar külkereskedelem ma már sokkal kevésbé érzékeny a konjunktúra-ingadozásokra, és sokkal védettebb az aszimmetrikus sokk-hatásokkal szemben, mint amilyen az 1990-es évtized elején volt. Ezt támasztja alá a világgazdasági növekedés csökkenésének ellenére ugyan visszaeső növekedésű, ám még mindig 12%-kal bővülő exportvolumen 2002-ben.

Érdekes különbségeket mutat a külkereskedelmi forgalomból való részesedés a tulajdonosi alszektorok bontásában. 1998-ban ugyanis a kizárólag külföldi kézben lévő vállalkozások bonyolították le a forgalom valamivel több, mint 70%-át, ami számottevő részarány-növekedést jelent a külföldi és a hazai többségi tulajdonú szervezetek kárára. Vagyis természetesen itt is a vámszabad területi vállalatok tevékenysége áll az export jelentős átstrukturálása mögött, ugyanis az egyre nagyobb súlyban megjelenő, az OECD klasszifikációja alapján „high tech” termékeknek nevezett árucikkeket az ezeken a területeken zöldmezős beruházással létrehozott vállalatok gyártják.

3. táblázat
Az első tíz exportáló vállalat rangsora 2001-ben¹

A vállalat neve	Külföldi érdekeltségű?	Vámszabad területen működik?
Audi Hungária Motor Kft.	igen (zöldmezős)	igen
IBM Storage Products Kft.	igen (zöldmezős)	igen
Philips Végszerelő Központ Magyarország Kft.	igen (zöldmezős)	igen
Flextronics International Kft.	igen (zöldmezős)	igen
Nokia Komárom Kft.	igen (zöldmezős)	igen
MOL Rt.	igen (tőzsde)	nem
Opel Magyarország Autóipari Kft	igen (zöldmezős)	igen
NABI Észak-Amerikai Járműipari Rt.	igen (zöldmezős)	igen
Suzuki Rt.	igen (zöldmezős)	igen
Samsung Electronics Magyar Rt.	igen (zöldmezős)	igen

Még szembetűnőbb a vámszabad területi társaságok jelentősége a magyar exportban, ha figyelembe vesszük, hogy a tíz első magyar exportőr vállalat közül kilenc² zöldmezős beruházással vámszabad területen jött létre (3. táblázat). Tovább folytatva a sort, az első tíz exportcikkből – amelyek a kivitel 30%-át adják – szintén kilenc vámszabad területen kerül legyártásra.

3.6. A kereskedelmi mérlegre gyakorolt hatás

A nemzetközi tapasztalatok és a fenti elemzés is bizonyítja, hogy a külföldi tőkebefektetések mennyisége és szerkezete jelentősen befolyásolhatja a befogadó ország külkereskedelmének szerkezetét. A működőtőke-beáramlást számos esetben az országok eladósodásának okaként jelölik meg. Mivel a kereskedelmi mérleg a fizetési mérleg egyik alapvető része, ezért a kérdésnek a kibontását ezzel kezdjük.

A külföldi működőtőke-beáramlásra és a külkereskedelmi mérlegre vonatkozó adatokat összevetve rögtön egyértelmű kapcsolatot tudunk felállítani, ugyanis számításaink erősen pozitív kapcsolatot találtak az export és az FDI-import között.

A külkereskedelmi mérlegre gyakorolt hatás alapján mindenképp különbséget kell tennünk a zöldmezős beruházások és a vállalati összeolvadások között, hiszen egy teljesen új termelőegység létesítésének általában nagyfokú importvonzatai vannak, míg egy összeolvadással létrejövő termelőegység esetében általában

¹ Forrás: „Figyelő Top 200” 2002.

² A Gazdasági Minisztérium adatai.

már meglévő anyagi és humán kapacitásokat használnak fel. A működőtőke-beruházásokat ismét DUNNING tanulmányai alapján csoportosítottuk, és kiemeltük a magyar szempontból lényegi elemeket.

3.6.1. Hatásmechanizmus piacvásárló befektetéseknél

Piacvásárló tőkeberuházások esetében sokkal jellemzőbbek a felvásárlás jellegűek és kevésbé dominálnak a zöldmezős típusúak. Akvizíció esetében pedig nincs szükség nagymérvű importra, hiszen már meglévő termelési kapacitásokat vásárolnak meg. Ugyanakkor ezek a termelési tényezőket azzal a céllal működtesztik, hogy a hazai piacokra termeljenek, így az ilyen termelésnek általában exportvonzatai sincsenek.

Elmondhatjuk tehát, hogy a kezdeti szakaszban a piacvásárló beruházások külkereskedelmi deficitet termelnek, amennyiben zöldmezős beruházásként valósulnak meg és a külkereskedelem szempontjából semlegesek, ha akvizíciós tevékenység eredményeként jönnek létre. Az érett szakaszban azonban egyértelműen rontják a külkereskedelmi mérleg egyenlegét, hiszen exportra egyáltalán nem vagy kis mértékben termelnek, ugyanakkor bizonyos mértékű alkatrész- és részegység-importtal az egész termelési tevékenység során számolhatunk.

Hazánkban számos olyan piacvásárló befektetést hajtottak végre a kilencvenes évek elején és a privatizációval kapcsolatban (főleg az élelmiszeriparban, az építőanyag-iparban és az energiatermelésben), amelyek a hazai piacra termelnek, és így hosszú távon fenntartják a fizetési mérleg hiányát. Ezt kissé ellensúlyozza, hogy hazánkban egyes piacvásárló beruházások exporttevékenységet is folytatnak a környező országokba, amit a magyar piac kis mérete és a megfelelő logisztikai háttér indokol. Mint már elemeztük, a piacvásárló beruházások aránya egyelőre folyamatosan csökken.

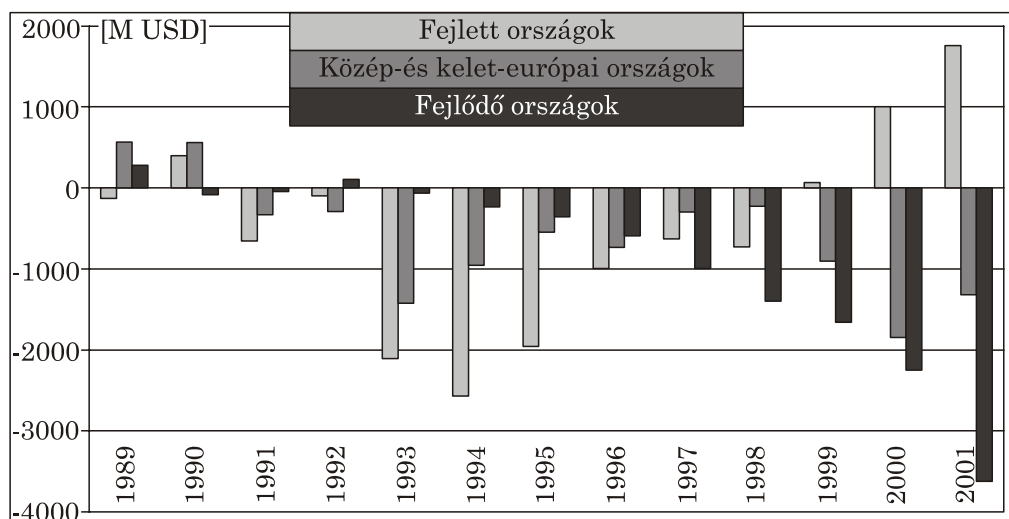
3.6.2. Hatásmechanizmus termeléskihelyezésnél

A termeléskihelyező vagy más néven KOJIMA-típusú beruházások jellemzője, hogy általában alacsony termelési tényező-költségek kiaknázása érdekében valósítják meg őket. Az ilyen jellegű befektetések nagy többsége ismét erőteljes investációval kezdődik, majd a beruházás beérése után jelentős exporttöbblet alakul ki. A helyi élőlőmunka felhasználása és a hosszú távú külkereskedelmi hatás elsősorban azon múlik, hogy a szintén jelentős alkatrész szükségletet importból fedezik, vagy inkább hazai beszállítókat vonnak be a termelésbe.

Általában az a jellemző tehát, hogy a KOJIMA-típusú beruházások rövidtávon deficitet, hosszútávon azonban jelentős külkereskedelmi többletet termelnek. A fizetési mérlegre gyakorolt hatást ez esetben is nagyrészt a profitok repatriálás határozza meg, de az előző esetektől eltérően itt valamelyest jobban árnyalja a kérdést a jelentős arányban alkalmazott hazai munkaerő részére kifizetett bérek mennyisége.

Hazánkban a 1990-es évek közepétől jelentős volumenben valósultak meg – elsősorban vámszabad területeken – ilyen termeléskihelyező, exportorientált beruházások. Napjainkra az ilyen típusú beruházások termőre fordultak, és a külföldi tulajdonban lévő nagyvállalatok hatalmas exporttöbbletének alapját adják (lásd 10. ábra). Hogy erre a többletre a gazdaságnak mennyire szüksége van, arra jó példa a vámterületi gazdaság rendszerváltást követő évektől megindult nagyarányú külkereskedelmi hiánya, ami 2000-ben már 6,5 milliárd dollárra, a vámterü-

leti összes export 40%-ára rúgott (lásd 4. táblázat)! Ez nemzetközileg is kiugróan nagy deficitnek számít, amit értelemszerűen finanszírozni kell. Mivel az ebben kulcsszerepet játszó termeléskihelyező beruházások strukturális átalakulása számos, eddig még fel nem mért következménnyel járhat, most részletesen megvizsgáljuk az aktívum kialakulásának összefüggéseit.

10. ábra

A külkereskedelmi egyenleg alakulása országcsoportok szerint, 1989–2001¹

4. táblázat

A külkereskedelmi mérleg egyenlege, 1996-1999 (M USD)²

	1996	1997	1998	1999
Vámterületi egyenleg	-2758	-2966	-4503	-5188
Vámszabad területi egyenleg	318	832	1802	2192
Teljes külkereskedelmi egyenleg	-2440	-2134	-2701	-2996

3.6.3. Jelenlegi trendek

Különösen a vámszabad területi társaságok a kilencvenes évek második felében jelentős külkereskedelmi aktívumot mutatnak fel. Erre az ugrásszerű növekedésre négy elképzelhető magyarázatot lehet felhozni. Egyrészt természetes, hogy a termelés beindulásával növekszik az aktívum, hiszen definíció szerint a vámszabad területi társaságok importból exportra termelnek. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a legnagyobb exportáló cégeknél az utóbbi időben nőtt a hozzáadott érték. Csak látszólagos növekedést eredményez az a motívum, hogy a

¹ Forrás: KSH.

² Forrás: Antalóczy-Sass (2000).

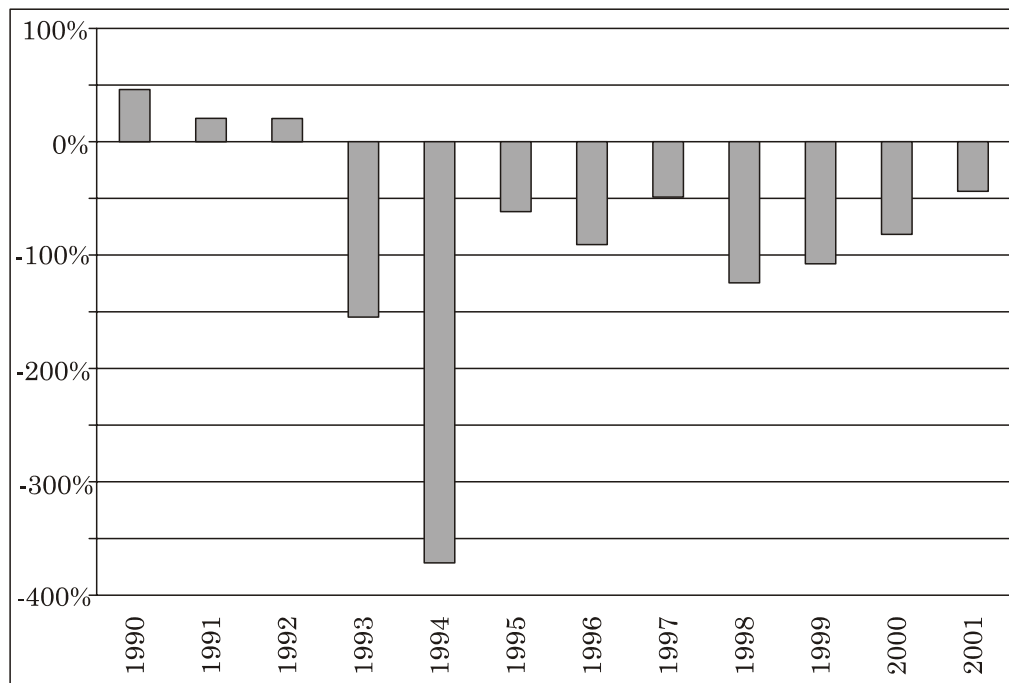
vámszabad területi cégek vásárlásaik egy részét vámbelföldi cégeken keresztül intézik, így ezek a tételek nem az ő mérlegükben kerülnek elszámolásra. Negyedik lehetséges okként pedig az európai szinten igen kedvező magyar adózási szabályokat (pl. 18%-os társasági adókulcs) említenénk, ami arra ösztönzi a külföldi vállalatokat, hogy transzferárakon keresztül máshol keletkező profitjuk egy részét is itt mutassák ki. (Egyes kimutatások szerint pl. az Audi profitjának 80%-a Magyarországon keletkezik.)

Mit várhatunk a kereskedelmi mérleg alakulásában? A piacvásárló beruházások aránya egyelőre az évtized végére lecsökkent, és középtávon nem kell komolyabb negatív hatással számolnunk. Végső soron azt mondhatjuk, hogy a hazánkban működő külföldi vállalatok egy komoly, de arányban folyamatosan csökkenő része hosszú távon külkereskedelmi deficitet fog generálni. Ezzel szemben a zöldmezős beruházások igen komplex kérdést jelentenek, és a mérlegre gyakorolt hatás számos jelenlegi és jövőbeni tényező összjátékán múlik.

A jelenlegi trendek szerint az egyre magasabb hozzáadott értéket produkáló, termőre forduló zöldmezős beruházások hosszútávon a kereskedelmi mérleg kiegyensúlyozását okozhatják. Mi azonban úgy véljük, ennek jelenleg igen kicsi a valószínűsége. Amennyiben a termelés-kitelepítő beruházások egy része, olcsóbb termelési tényező piacokat keresve, továbbáll más országokba, a modell még nem omlik össze. Probléma csak akkor keletkezik, ha ezeket nem követik olyan újabb exportorientált beruházások, amelyek szakképzettebb munkaerővel magasabb hozzáadott értéket állítanak elő. Márpedig szinte biztosan számíthatunk a társasági adókulcs uniós tagságunk elérése utáni emelésével, vagyis a profitkimutatás szerepe is csökken. Ezek a tényezők önmagukban is csökkentik a pozitív kereskedelmi mérleg lehetőségét, ráadásul hazánk felzárkózó országgént igen komoly fejlesztési célú importra szorul, vagyis nem reális középtávon sem kereskedelmi egyensúlyt elérnünk. Mivel a kérdés erősen összefügg a már elemzett bérpolitikától kezdve a működőtőke-ösztönző állami programok sikerén át a szabályozási környezet megfelelő változtatásáig szinte mindennel, itt ismét aláhúznánk a megfontoltan haladó, jövőbe ruházó gazdaságpolitika szerepét.

3.7. A fizetési mérlegre gyakorolt hatás

A működőtőke-beáramlások a kilencvenes évek közepétől igen komoly szerepet játszottak a folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozásában (11. ábra). A privatizációs bevételek csökkenésével a működőtőke-import évi kétmilliárd dollár körül stabilizálódott, ami a turizusból befolyt bevételekkel együtt lehetővé tette az ország külső adósságállományának fokozatos csökkentését. Mára ez a szerep megkérdőjeleződött, vagyis a működőtőke-beáramlások nem képesek e finanszírozó szerep betöltésére. A helyzet ilyenén alakulását számos probléma együttes jelenléte okozza.

11. ábra

A folyó fizetési mérleg az FDI százalékában, 1990–2001¹

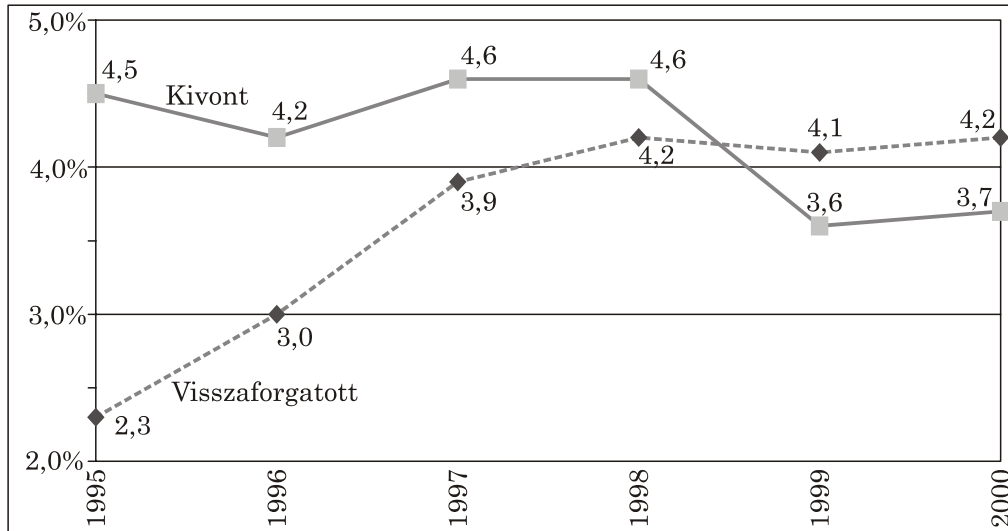
3.7.1. Finanszírozási problémák

Elsősorban a működőtőke-beáramlások először stabil, majd csökkenő mértékét húznánk alá, hiszen a folyamatosan növekvő külkereskedelem mellett ez eleve csökkenő súlyt jelent a folyamatokban. Ezt jól mutatják a 2002-es folyamatok is, hiszen a 803 M USD FDI már nem képes alapvetően befolyásolni a folyó mérleg 2,5-3 Mrd USD-os prognosztizált hiányát.

Bár látszólag a profitkivonás negatívan érinti a fizetési mérleg egyensúlyát, valójában igen kedvező helyzetnek lehetünk tanúi. Azokban az országokban, ahol a befektetők pozitívan ítélik meg a jövőt, hajlandóak a kitermelt profit jó részét újra befektetni. Magyarországon jól megfigyelhető a visszaforgatott profit növekvő hányada, míg a kivont mennyiség alapvetően stabil mennyiségű tőkét érint, mint azt a 12. ábra is mutatja. Ezen állításunkat a 2002-es folyamatok sem cáfolták. Szintén pozitív várakozásunk, hogy a hazai szolgáltatási szektor jelenlegi fejlődési ütemével a külföldi szolgáltatások igénybevételének aránya is csökkenthetővé válik.

Egyelőre viszont várat magára a magyar tőkebefektetők külföldi beruházásai-ból származó hazautalt profit mennyiségének számottevő növekedése. Mindenesetre e tényező súlya már középtávon komoly növekedést mutathat, vagyis aktívan hozzájárulhat a folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulásához.

¹ Forrás: KSH.

12. ábra

A külföldi befektetők tőkejövedelmei a GDP százalékában, 1995–2000¹

3.8. Külföldi tőke – hazai kapcsolatok

3.8.1. Eltérő struktúrák – eltérő hatások

A külföldi vállalatok hazai kapcsolataikat attól a pillanattól építeni kezdték, ahogy a külföldi működő tőke megjelent Magyarországon. Érdekes módon a vállalat-felvásárlásokkal és egyesülésekkel létrehozott egységek általában szinte azonnal felvették a kapcsolatot a potenciális hazai beszállítókkal és a külföldi vezetők sok esetben törekedtek arra is, hogy a megszerzett vállalat régi kapcsolatrendszerét feltámasztva széleskörű beszállítói réteget hozva létre. Ezzel szemben azonban a zöldmezős beruházásként létrehozott vállalatok magukkal hozták tradicionális beszállítóikat, és csak igen kis mértékben vették igénybe a hazai cégek szolgáltatásait, ezáltal lényegében elszigetelődve a hazai gazdaság szereplőitől.

A vállalatok működési területétől függően érdeklődési körük természetesen eltérő, így néhányan nyersanyagokat, alkatrészeket szállítatnak be, mások kutatási és fejlesztési kapacitásokat is igénybe vesznek, míg megint mások csak az olcsó munkaerő megszerzésében érdekeltek. Hogy a külföldi cég mennyire érdekelt és kompetens a hazai vállalkozókkal való kapcsolat kiépítésében, az függ a vállalati láncban betöltött szerepétől és attól is, hogy döntéshozatala mennyire független a központtól, hiszen sok esetben a leányvállalatok tevékenysége a vállalt egészének szemszögéből marginális, és sokszor ők maguk is csak alvállalkozói tevékenységet végeznek. Így például, ahogy RÉTHI (2001)² tanulmányából is kiderül, a negyven legnagyobb Magyarországon működő külföldi leányvállalat közül

¹ Forrás: Figyelő.

² Hunya, Gábor: Integration Through Foreign Direct Investment. 2000.

csak kettő dönthet önállóan a helyi beszerzésekkel kapcsolatban, mert máshol a nagyfokú beszerzéseket központi döntések alapján végzik. A magyar exportban döntő hányadot képviselő összeszerelő üzemek esetében ezért a beszállítói költségek csökkentése az egyik legfontosabb szempont. Ezen vállalatok – főleg az autó és elektronikai iparban –, csak igen szűk keretek között veszik igénybe hazai vállalkozások szolgáltatásait, ami jórészt csupán az őrzési, takarítási, étkeztetési feladatok ellátását takarja. Ezt példázza, hogy míg az Audinál a beszállítói arány 10% alatt van, addig összehasonlításképpen a GE-Tungstram esetében ez az arány 60-70% (SZANYI, 2001)¹.

SZALAVETZ (2000),² valamint SEREGHYOVA-VESELY (1998) is kiemelik tanulmányaikban, hogy a Magyarországon végrehajtott befektetések általában olyan jellegűek, hogy az itt létrehozott leányvállalat a termelési lánc egy láncszemét alkotja, emiatt pedig a kihelyezett termelőegység beszállítóinak és alvállalkozóinak is szervesen illeszkedni kell ebbe a globális hálózatba, megfelelve a nemzetközi technológiai, minőségi, megbízhatósági követelményeknek, hiszen egy multinacionális cég beszállítójaként versenytársai is a globális piac vállalatai. Ezek a nemzetközi versenyelőnyt biztosító tulajdonságok vagy megvannak egy, a beszállításban érdekelt cégnél, vagy idővel kifejleszthetők, de mindenképpen létfontosságúak, hiszen ezek meglétének vagy hiányának múlik, hogy milyen feladatok ellátására ítélik alkalmasnak.

3.8.2. A hazai vállalati szektor problémái

Mint már írtuk, számos igen korszerű szektor szigetként működik a gazdaság tengerében, és hiába nő dinamikusan, a belföldi keresletet nem növeli megfelelő mértékben, és így sokkal kevésbé segíti elő a hazai vállalkozói réteg felzárkózását. Sajnálatos módon azt kell mondanunk, hogy a magyarországi kis- és középvállalkozások nagytöbbsége tőkehiány folytán saját maga sem tud megfelelni a multinacionális cégek által támasztott követelményeknek. Ezt kissé árnyalja, hogy egyes hazai nagyvállalatok, úgymint a RÁBA, a Ganz, a Transelektro, a VIDEOTON vagy a Bakony Művek, sikeresen integrálódtak a nemzetközi hálózatok rendszerébe, és forgalmuk nagy részét már multinacionális vállalatoknak végzett beszállítások adják (SZANYI, 2001). Egy ilyen jellegű nemzetközi hálózat részének lenni hosszú távú elkötelezettséget jelent mindkét fél részéről, a magyar cég számára pedig a technológia- és tudástranszferen keresztül a töretlen fejlődés és a megfelelő szintű profit ígéretét rejti. Ugyanakkor egy nagynevű transznacionális cég beszállítójának lenni kiváló referencia új kereskedelmi kapcsolatok létesítésekor.

A beszállítói helyzetbe nyújt betekintést az 5. táblázat. Alvállalkozók és beszállítók alkalmazása nem minden esetben kifizetődő a feleknek. Jól példázza ezt a GM-Opel és a Suzuki autógyárak esete. Az Opel esetében az évi 15 000 darabos sorozatnagyság nem tette financiálisan kivitelezhetővé beszállítók igénybevételét, és így csak az akkumulátor és a motorolaj származik Magyarországról. A beszállítói bevonás mögött kereskedelempolitikai érvek is meghúzódhatnak. A Su-

¹ Szanyi M.: Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. 1997.

² Szalavetz Andrea: A működőtőke-befektetések szerepe a magyar gazdaság modernizációjában. 2001.

zuki esetében a helyzet egészen más, mivel a cég kihasználja hazánkban az EU-val kötött szabadkereskedelmi megállapodás kitételét, azaz amennyiben a hozzáadott érték több mint 60%-a Magyarországról származik, úgy az autók magyar termékként vámmentesen kerülhetnek be az uniós belső piacra.

5. táblázat
Egyes multinacionális vállalatok hazai beszállítói aránya, 2000¹

Audi	10%
Ford	20%
GM	10-20%
Philips	10% körül
Suzuki	50% fölött
GE-Tungstram	60-70%
Electrolux	40-50%
Opel autógyártás	7%
Opel sebességváltó művek gyártása	40-45%
RÁBA	40-45%

A kisebb beszállítói kör sok esetben többet jelent. Míg az Audi folyamatosan a legmagasabb kritériumok alapján dönt beszállítóiról, a Suzuki esetében több mint tízéves konstrukciók gyártásában való részvételről beszélünk, azaz végső soron azt is mondhatjuk, hogy nemzetközi szinten elsősorban az AUDI magyar beszállítói lesznek képesek terjeszkedni.

A Financial Times szerint Magyarország a hatodik az újszerű, tudásalapú technológiákat felvonultató országok sorában.² Sajnos azonban, mint az a duális gazdaság elemzésekor már aláhúztuk, Magyarország gazdaságának csak egy szűk szegmense jellemezhető ilyen mértékű innovációval. A jövőben a feladatok további bonyolódása és a verseny kieleződése várható, ezért a hazai vállalati szektor integrálása értelemszerűen egyre nagyobb lemaradás egyre költségesebb behozatalát jelenti.

3.9. Technológiatranszfer és K+F

3.9.1. FDI és technológia

A tőkeimporttól várt egyik legjelentősebb, ugyanakkor az egyik leghevesebben vitatott hatás a műszaki fejlődésben, a technológia átadásában nyilvánul meg. Mint a vállalati szektor elemzése megmutatta, a külföldi tőkével működő cégek általában magasabb strukturális hatékonysággal tevékenykednek. A témával foglalkozó tanulmányok döntő része egyetért abban, hogy a külföldi tőke a fogadó

¹ Forrás: Gazdasági Minisztérium (2000).

² FT 2001, október 29.

közeg átlagánál magasabb hányadban hordoz technológiai-, műszaki- és vezetési ismereteket, és abban is, hogy a technikaközvetítő funkció a gazdaság egészére hatást gyakorol.¹ Ezt támasztja alá az a kormányzati felmérés is, mely megállapítja, hogy egy adott cég műszaki színvonala a vállalat mérete, és szektorális elhelyezkedése mellett nagymértékben a külföldi tőke bevont mennyiségétől függ.

INOTAI (1989) elemzésében tapasztalati tények alapján megállapítja, hogy annak mértéke, hogy a működő tőke milyen típusú technológiát hordoz, és ez milyen mértékben terjed el a fogadó gazdaságokban, a gazdaságpolitikán túlmenően a tőkeáramlás struktúrájától és befektetési környezettől is függ. Mivel a magyar gazdaságpolitika alapvetően FDI-barát környezetet valósított meg, ezért Magyarországon piaci alapú fejlődésnek lehetünk tanúi. Jelenleg igaz, hogy a zöldmezős beruházások igen magas szintű technológiát honosítottak meg az országban, de működési logikájuknál fogva ebből kevesebbet sugároztak ki a hazai vállalati szektor felé. Véleményünk szerint azonban a beszállítói helyzet hazai javulásával és a magasabb hozzáadott értéket produkáló, hosszabb távon megtelepedni kívánó vállalatok térnyerésével párhuzamosan a technológiatranszfer már jelenleg is pozitívnak értékelt szerepe tovább nő. Különösen a beszállítói helyzet javulásával várható a hazai vállalatok nemzetközi versenyképességében számottevő előrelépés.

3.9.2. A kutatás-fejlesztés helyzete

Mivel a technológiatranszfer egyéb területeit már a hatáselemzés korábbi részeiben megvizsgáltuk, most rátérünk a kutatási és fejlesztési tevékenységek alakulására. Ezt a területet is sokan próbálták elemezni, a kialakult vélemények pedig igen széles skálán helyezkednek el. Ez jórészt annak köszönhető, hogy a kérdéskör konkrét számadatokkal igen nehezen megfogható. Ezek alapján egyáltalán nem egyértelműen pozitív a külföldi működőtőke-importnak a hazai kutatás-fejlesztésre gyakorolt hatása. A felvásárolt magyar vállalatok innovációs kapacitásai nagyrészt megsemmisültek, jobb esetben önállóságukat veszítve integrálódtak a tulajdonos globális K+F hálózatába.

Az IMD adatai² szerint 1999-ben Magyarországon az összes K+F ráfordítás 329 M USD-t tett ki, ami a GDP 0,68%-ának felel meg. Ennek közel 40%-át a vállalatok ráfordításai adták. 1999-ben Csehországban (1,28%) és Szlovéniában (1,38%) jóval magasabb volt a ráfordítási arány, mint Magyarországon. Lengyelországban (0,75%) arányosan közel ugyanannyit költöttek kutatás-fejlesztésre, Észtországban (0,59%), Szlovákiában (0,61%) és Görögországban (0,55%) viszont kevesebbet áldoztak fejlesztésre, mint hazánkban.³

SZANYI és TARI (2000)⁴ ugyanakkor rámutat, hogy bár a K+F tevékenységek volumene valóban csökkent az elmúlt években, valójában strukturális átalakulásról van szó, ahol a gazdaságtalan szerkezetben megvalósított munkát egyes lényeges célterületekre összpontosították. Az alapvető kutatások helyét a sokkal inkább célorientált munka vette át. Mindenesetre SZALAVETZ (1999) rámutat arra is,

¹ Inotai András: A működőtőke a világgazdaságban. 1989.

² IMD: World Competitiveness Yearbook, 2001. április.

³ Magyarország helye a világ ranglistáin: Hazánk fejlettségének és versenyképességének mutatói. 2001. május, <http://www.mfa.gov.hu/>

⁴ Szanyi M.: Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. 1997.

hogy a helyi leányvállalatokkal végeztetett K+F munka legtöbb esetben lényegesen alacsonyabb színvonalon valósul meg, mint ahogyan az technológiai képességeikből, szaktudásukból adódhatna.

Más kutatások szerint a külföldi érdekeltségű vállalatok K+F tevékenysége még mindig lényegesen magasabb volumenű, mint a hazai cégek esetében, sőt egyre több nagyvállalat telepíti kutató fejlesztő egységeit Magyarországra (pl. Audi, Nokia, Philips, Siemens, GE, Knorr Bremse, ABB, Ericsson). Szintén érdekes momentum, hogy a Közép-és Kelet-Európában tevékenykedő cégek 45%-a Budapestet választja regionális szolgáltatói székhelyéül. Ezek közé tartozik a japán Tateyama vállalat, amely termelőegységgel nem is rendelkezik hazánkban (SZANYI, 2002). Érdekes továbbá megjegyeznünk azt is, hogy néhány esetben a pusztán összeszerelő üzemnek titulált termelőegységek rendelkeznek a legkiterjedtebb K+F tevékenységgel.

A K+F szempontjából a magyar működőtőke-vonzás kiemelten sikeres területet jelentik ugyanakkor a nagy multinacionális befektetők hazai szoftverfejlesztő központjai. Az úttörő ezen a téren alighanem az Ericsson Távközlési Kft. tekinthető. A svéd távközlési multinacionális vállalat magyarországi leányvállalatánál 1994 óta folyamatosan fejlesztett szoftverközpont jelenleg 220, zömében felsőfokú végzettségű alkalmazottja a felelős az anyacég valamennyi dél- és délkelet-európai beruházásának szoftverellátásáért, a szükséges szoftverek adaptációjáért. A finn Nokia 1998-ban létesített budapesti szoftverfejlesztő intézetében 2000-ben 350 főt foglalkoztattak. A Siemens Rt. 550 magasan kvalifikált kutatót alkalmazott K+F egységeiben, az amerikai informatikai óriás, a Compaq pedig 2000 januárjában nyitotta meg budapesti fejlesztő-bázisát. A Világ gazdaság felmérése szerint az ezredfordulón Magyarországon évente diplomát szerző mintegy 1500 informatikus egyharmada helyezkedik el multinacionális cégek hazai leányvállalatainál – akiknek nagyjából a fele (250-300 fő) kerül kutatás-fejlesztési, elsősorban szoftver-fejlesztési területre. Ehhez hozzátehetjük: gyakorlatilag máris informatikus-hiány alakult ki Magyarországon – az említett évi 1500 sem a multinacionálisok leányvállalatainak, sem a gazdaság (és a gazdaságirányítás) egyéb területeinek igényeit nem képes még mennyiségileg sem kielégíteni a hazai munkaerő és kutatók jó technikai felkészültsége képezi az alapját a K+F tevékenységek bevonásának. A külföldi cégeknek pedig, miután K+F tevékenységét ide telepítette, érdekében áll a munkaerőt képezni. Tehát tréningekkel, ösztöndíjakkal, külföldi egyetemekkel való kapcsolatok építésével járulnak hozzá a hazai munkaerő potenciál fejlesztéséhez. Az ilyen tevékenységek eredményeképpen a magyar szakemberek tudásának technikai színvonala és versenyképessége kétségkívül javult a rendszerváltás óta.

4. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Tanulmányunk végéhez érkeve most igyekszünk összefoglalni a kutatás főbb konklúzióit. Vizsgálataink során számos, merőben ellentétes állításokat megfogalmazó írást olvastunk, amelyek mindegyike súlyos közgazdasági érvek sokaságával támasztotta alá saját nézőpontját. Ez is azt bizonyítja, hogy a működőtőke-beáramlás problémaköre felettébb sokoldalú megközelítésre ad lehetőséget. Így tehát a végszó előszavaként még annyit jegyeznénk meg, hogy értékválasztásaink a szakmai alapok mellett természetesen szubjektív véleményünket is tükrözik a témáról.

Összegzésünket érdemes lenne az utolsó fejezetben megfogalmazottakkal indítani. Úgy véljük, hogy ha társadalmi viták szintjén nem is, de a gazdaságpolitika erőterében kétségkívül állandó, ugyanabban a mezben játszó játékos a működő tőke. Vagyis a rendszerváltás óta kibontakozik egy általunk bizonyítottan egyedi sajátosságokkal bíró, igen konzekvens magyar modell, ami az ezredfordulóra a teljes magyar gazdaság strukturális alapjait meghatározza. Tulajdonképpen ezt a konszenzust tekintjük a magyar rendszerváltás sikerének egyik legfontosabb elemének más átalakuló országokkal szemben, hiszen lehetővé vált egy, a gazdasági szereplők számára messzemenőig kiszámítható, konzisztens gazdaságpolitika megvalósítása, annak természetesen minden előnyével, hátrányával együtt.

Szektorális elemzésünkéből kiderült, hogy az FDI egyes magyar ágazatokat a termelékenység nyugat-európai, sőt egyesült államokbeli szintjére emelt. Hatáselemzésünkben aláhúztuk, hogy ennek folyamányaként a magyar gazdaság tekintélyes része modernizálódott, alapvetően átalakult külkereskedelmünk orientációja és termékstruktúrája. Erre alapozva kialakult egy, az uniós átlagot felülmúló, fenntartható, export-vezérelt gazdasági növekedés, igazoltan nőtték a beruházások és a legtöbb szektorban a verseny is¹. A külföldi működőtőke nem csupán fő célterületét, a feldolgozóipart modernizálta, hanem komoly multiplikátor hatásainak köszönhetően új munkaszemléletet, vállalati irányítási rendszereket, pénzügyi és szolgáltatói háttérrel teremtett a gazdaság más szereplői számára is. Emellett a rendszerváltást követő évek alatt az FDI szerepet vállalt a folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozásában, és így áttételesen a nettó külföldi adósságállomány csökkentésében is.

Ezzel párhuzamosan azonban már rávilágítottunk a modell alapvető gyengeségeire is. Az elmúlt tizenhárom évben riasztó méreteket öltött az ország kettészakadása, elemzésünk pedig bizonyította, hogy a Budapest-központúság erősödésében a külföldi tőke főszerepet vállalt. A mindenkor kormányzatok adóssak maradtak a keleti országrész felzárkóztatásával, ami mögött jórészt a munkaerőpiaci és infrastrukturális fejlesztések folyamatos halogatása áll. Hasonló aránytalanságokat figyeltünk meg a gazdasági szerkezet átalakulásánál, vagyis mára hazánkban kialakult a duális gazdaság. A külföldi cégekhez nem kapcsolódó, azokkal versenyben álló magyar cégek számára egyelőre a modell komoly versenyhátrányokat jelent. Végül felhívtuk a figyelmet arra, hogy a jelenlegi fejlődési fóként a külgazdasági stabilitás tekintetében fokozott kockázatokkal jár, hiszen mivel alapvetően pár száz vállalat adja az export több, mint felét, akár egy multinacionális vállalat elvándorlása is komoly következményekkel járhat.

Ezeket a strukturális problémákra most egy kihívásokkal teli időszakban kell választ találni. Itt most két tényezőt emelnénk ki. Az erőteljes forinterősödés és a bérek hirtelen emelkedése az elmúlt időszakban egyértelműen versenyhátrányba hozza a jelenlegi magyar tőkebehozatal tekintélyes részét képező munka-intenzív összeszerelő ágazatokat, amik nagyfokú mobilitásuknak köszönhetően már megkezdték az országból való kivonulásukat, ugyanakkor a forint árfolyamának jelenlegi ingadozása és a és a jegybank intervenciói kiszámíthatatlanná teszik az üzleti környezetet a befektetők számára. Arra a kérdésre, hogy jelenleg ellenszű-

¹ Ez természetesen sokkal inkább szabályozási és gazdaságpolitikai vívmány, mint az FDI beáramlásának természetes folyamánya.

lyozni tudják-e ezt a folyamatot az amúgy valóban növekvő arányú, magasabb hozzáadott értéket képviselő befektetések, válaszuk sajnos egyelőre nem. Vagyis a magyar beáramlás egyik döntő alapját képező beralapú versenyképességre a kormányzatnak kiemelt figyelmet kell fordítania, ellenkező esetben igen komoly munkanélküliségi problémák is előállhatnak.

A második problémakör a közelgő EU-csatlakozás kapcsán merül fel. Az Unió ugyanis a jelenlegi támogatási rendszer megszüntetését tette meg az egyik fő csatlakozási kritériumnak, vagyis a cégek befektetésében alapvető fontossággal bíró kedvezmények megszűnése ismét azzal fenyeget, hogy számos multinacionális vállalat kivonja befektetéseit, vagy máshol indítja meg nagyberuházásait. Hogy ez a magas hozzáadott értéket képviselő ágazatokban is komoly veszélyforrás, jól jelzi a térségben évek óta folyamatosan visszacsúszó magyar tőkeimporttal párhuzamos erőteljes cseh és lengyel előretörés is.

Látható tehát, hogy a nyilvánvaló előnyök dacára a magyar „FDI-modell” komoly problémákat rejt magában. Feltehetjük a kérdést, hogy a kormányzat milyen választ adhat ezekre a kihívásokra. Mi úgy gondoljuk, hogy a globalizált termelési rendszerek, üzleti hálózatok rendszerében az előrelépés kizárólag a költség-haszon elemzések kedvező eredménye esetén lehetséges. A beáramlások ösztönzése mellett komoly hangsúlyt kell fektetni az ország tőkemegtartó képességének emelésére is, ehhez pedig a magyarországi termelési tényezők korszerűsödése elengedhetetlen. A legsúlyosabb a helyzetet a munkaerő újratermelése és átképzése területén tapasztaltuk, ahol igen komoly kormányzati beavatkozás szükséges. Az infrastrukturális háttér bővítésében és egy átlátható ösztönző-rendszert alkalmazó regionális politikában látjuk a második kitörési pontot, végül pedig elengedhetetlen egy EU-konform, de régiókban versenyelőnyt nyújtó FDI-támogatási politika határozott bevezetése.

A külföldi tőke bevonása esetén azonban fel kell tennünk a kérdést, hogy abból milyen haszna származik a hazai vállalati szektornak. Úgy gondoljuk, hogy duális gazdaság mutatószámai és a gazdasági racionalitás egyaránt azt diktálják, hogy különösen a hazai kis- és középvállalkozói rétegek mihamarabb versenyképessé váljanak a nemzetközi piacokon. Ennek érdekében, a jelenlegi realitások talaján állva, először a hazánkban termelő multinacionális vállalatok beszállítói rendszerei kínálnak kitörési alternatívát, melynek megvalósíthatóságát nemzetközi példákon keresztül is bizonyítottuk. Összességében tehát egy igen átfogó, a befektetők számára kiszámíthatóságot hozó, a magyar termelői érdekeket szem előtt tartó működőtőke-barát gazdaságpolitika kidolgozása és következetes végrehajtása az, amiben mi az ország gazdasági továbbfejlődésének kulcsát látjuk.

5. FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek

- DUNNING, J. H., NARULA, R: Foreign Direct Investment and Governments: Catalysts for Economic Restructuring. Routledge, London-New York 1996.
- ECOSTAT Monitor 2002/III. Negyedév: Az egyensúlyi fejlődés feltételei 2002 második felében. Regiszter Kiadó és Nyomda Kft. Budapest 2002.
- HUNYA, GÁBOR: Integration Through Foreign Direct Investment. Edward Elgar Publishing Limited, London 2000.

INOTAI ANDRÁS: A működőtőke a világgazdaságban. Alföldi Nyomda, Debrecen 1989.

KSH: Magyarország nemzeti számlái 1998-2000. Regiszter Kiadó és Nyomda Kft., Budapest 2000.

Szakfolyóiratok

ANTALÓCZY KATALIN, SASS MAGDOLNA: Zöldmezős működőtőke-befektetések Magyarországon: statisztikai becslés, vállalati motivációk, gazdasági hatások. *Külgazdaság* XLVI. évf. 2000. október.

ANTALÓCZY KATALIN, SASS MAGDOLNA: Magyarország helyzete a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban. *Külgazdaság* XLVI. évf. 2002. július-augusztus.

ANTALÓCZY KATALIN, SASS MAGDOLNA: Működőtőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* XLVII. évf. 2000. május.

ÁRVA LÁSZLÓ, BOROS ÁRPÁD: A globalizáció és a külföldi működőtőke-beruházások hatása Magyarországon, *Vezetéstudomány*; XXXI. évf. 2000. 12. szám.

EÖRSI JÁNOS: Rejtett jelek. *Figyelő* 2002. szeptember 12-18.

EÖRSI JÁNOS: Hozd a tőkét! *Figyelő* 2002. szeptember 12-18.

ÉLTETŐ ANDREA: A külföldi működőtőke hatása a külkereskedelemre négy kis közép-európai országban. *Közgazdasági Szemle* XLVI. évf. 1999. január.

FALUSNÉ SZIKRA KATALIN: Külföldi beruházás – belföldi munkahely. *Közgazdasági Szemle* XLVII. évf. 2000. június.

FARKAS ZOLTÁN: Halmozódó hátrányok. *HVG* 2002. augusztus 31.

FARKAS ZOLTÁN: Hopp és kopp. *HVG* 2002. november 9.

FAZEKAS KÁROLY: A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. *Magyar Tudomány* 2000. 7. szám.

FROOT, K. A., STEIN, J. C.: Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach. *Quarterly Journal of Economics* 1991.

ICEG European Center: Eastern European Analysis and Outlook. 2002.

Gazdasági Minisztérium: A külföldi működőtőke bevonása 1990 és 1998 között. (ágazati és területi elemzés). Budapest 1998.

LOSONCZ MIKLÓS: Előnyből hátrány. *Népszabadság* 2002. november 9.

MAKAR KLÁRA: Baljós árnyak. *HVG* 2002. augusztus 17.

MARKUSEN, J. R.: The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade. *Journal of Economic Perspectives* 1995.

OZAWA, T.: Foreign Direct Investment and Economic Development. *Transnational Corporations*. 1992.

SCHWEITZER ANDRÁS: Szerzettjog-harmonizáció. *HVG*, 2002. augusztus 10.

SZALAVETZ ANDREA (2000): A működőtőke-befektetések szerepe a magyar gazdaság modernizációjában. *Külpolitika*, 6. évf.

SZANYI MIKLÓS (1997): Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. *Közgazdasági Szemle*, XLIV. évf. 1997. június.

WHEELER, D., MODY, A: International Investment Location. *Journal of International Economics* 1992.

Egyéb források

- ANDERSEN, P. S., HAINAUT, P.: Foreign Direct Investment and Employment in the Industrial Countries. BIS Working Paper No. 61 1998.
- BAYOUMI, T., BARTOLINI, L., KLEIN, M.: Foreign Direct Investment and the Exchange Rate. IMF Occasional Paper No. 145. 1996.
- Befektetésösztönzési kézikönyv a külföldi beruházókkal folytatott tárgyalásokhoz. ITD 2002.
- A Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapja: Magyarország helye a világ ranglistáin: Hazánk fejlettségének és versenyképességének mutatói. 2001. május.
- BLOMSTRÖM, M., KOKKO, A.: Regional Integration and Foreign Direct Investment. CEPR Discussion Paper No. 1659. 1997.
- CSÁKI GYÖRGY, PITTI ZOLTÁN: Magyarország a világgazdaságban – a nemzetközi működőtőke-áramlás tendenciái. Külpolitika VI 2000.
- Csáki György: Tőkeimport Közép-Európában; A globalizáció hatásai térségünkben. 1998.
- CSÁKI GYÖRGY, PITTI ZOLTÁN: Külföldi befektetők Magyarországon – Újabb szakaszhoz érkezünk? 2000.
- CSILLAG ISTVÁN gazdasági és közlekedési miniszter előadása, Budapest, 2002. szeptember.
- HAMAR, JUDIT: Dual economy, the role of the MNC-s in Hungary and the EU accession. Paper to the 5th Annual EUNIP Conference 2001.
- MARTÍN, C., VELÁZQUEZ, F. J.: The Determining Factors of Foreign Direct Investment in Spain and the Rest of the OECD: Lessons for the CEECs. CEPR Discussion Paper No. 1637. 1997.
- OSZLAY ANDRÁS: Elméletek és tények a külföldi működőtőke-befektetésről. MNB Füzetek 1999/11 1999.
- SVETLICIC, M.: Outward Foreign Direct Investment by Central European Firms and Restructuring: The Case of Slovenia. Kézirat 1998.
- SZANYI, MIKLÓS: Policy Consequences of FDI, Linkage Promotion Opportunities in Hungary. Country Paper for Session II of UN ECFE 2001.
- SZANYI, MIKLÓS: Spillover Effects and Business Linkages of Foreign-owned Firms in Hungary. Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences Working Papers, No. 126 May 2002.
- WEINHARDT, ATTILA: Közép-Kelet-Európa, kiemelten Magyarország jellemzői és további lehetőségei a külföldi működőtőke-import tekintetében. Dolgozat 2002.